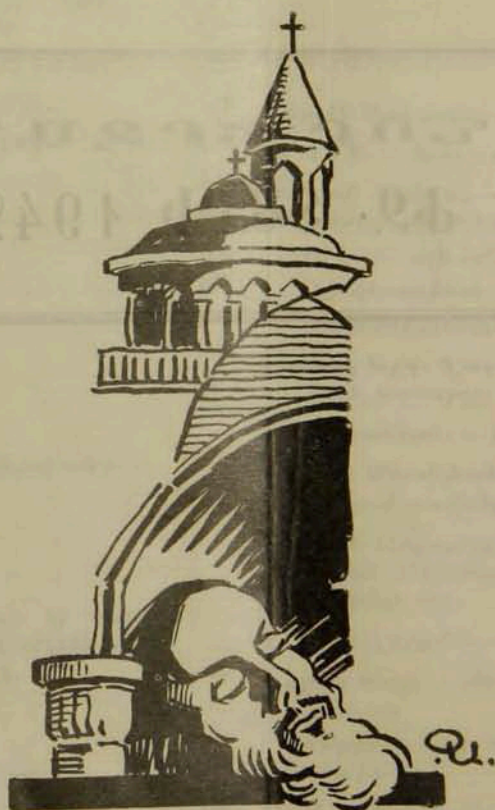

ԱՌԻՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿՄԼ - ԳՐԱԿՄԼ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿՄԼ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱԶԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1942

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԶԵՄ

Ս Ի Ո Ն

ԺԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1942

ՅՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ

ԹԻԻ 7-8

ԽՍԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՆԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ՍՓԻՒՌՔԷՆ ՆԵՐՍ

«Հայ Սփիւռքը երկու պատերազմներու միջեւ» խմբագրականներով, «Սիոն» մատնանշած էր արդէն կարգ մը առաքինութեանց միջերջին հիւժուամբ մեր ընկերային, կրօնական, բարոյական և ընտանեկան մարզերէն ներս. հոս կ'ուզենք այդ բոլորին արդիւնքն ու պատճառը եզոզ մեծ իրականութեան՝ հուզեկան անիշխանութեան մասին ընել կարգ մը ակտանշումներ, «Հայ Սփիւռքի» ակտաւորիլ սկսած կեանքէն ներս:

Անշուշտ ազէտը որ զարկաւ մեր ժողովուրդը, որուն ճարակ եղանք ազգովին, աննման՝ մարդկային տարեգրութեանց մէջ, իր տեսակովն ու ծաւալովը, իր տեղը ունի այս կործանումին մէջ: Ապրիլ դարեր լաւազոյն օրերու յոյսով, ապրիլ ի զին զոհողութիւններու, զալ հասնիլ քսաներորդ դարը, և անոր արդիւնաւորած քաղաքակրթութեան սեմին վրայ մորթուիլ, բնաջինջ ըլլալ ի տես արդարութեան մոլենետիկ մեծ ժողովուրդներու, երևոյթ մըն է որուն հետ դժուար է հաշտուիլ, առանց ատելու մարդկութիւնը իր բոլոր քաղաքակրթութեամբ:

Այժմ՝ հալածական ու պանդուխտ, կը շարունակենք մեր կեանքը: Մոռացութիւնը չէ անշուշտ որ հանդիստ պիտի բերէր մեր բեկուած և կոզոպտուած հոգուն:

Առաջին անգամը չէ սակայն որ մեր կեանքը առարկայ կ'ըլլայ արիւնոտ այս քանդումներուն. մեր հայրենիքը դարերով ռազմադաշտ է եղած, մեզի վիճակելով սարսափ, տեղահանութիւն, կոտորած և փախուստ: Սակայն ամէն ժամանակներէ աւելի այսօր՝ ապրուած սարսուռները կը քնան անկշիւ, և անցեալի թերութիւնները կը մեծնան աւելի ծանր հետեանքներով: Հոգեկան այս ահաւոր թշուառութեան եւ անիշխանութեան դիմաց կանգնած ենք մտամոյր որ անթիւ: Կրկնելով պատմաբանին խօսքը՝ «Տեսանեմք կենդանին և զգիտունս անձանց մերոց» (Դաւրիթեցին): Կան լալկաններ որոնց կարծիքով մեր պատմական ճակատագիրը այս է եղած և պարտի ըլլալ: Պիլատոսներ՝ որոնք միայն

իրենց անպարտութեան մասին կը մտածեն, և քննադատներ՝ որոնք իրենց աչքին գերանը երբեք չուզեցին տեսնել, մարդկութեան ու ազգային մեծ սպասին մէջ: Մեծ աղէտէն ի վեր, քաղաքական ու ընկերային գետններու վրայ մեր միակ զործը եղաւ զիրար ամբաստանել ու պախարակել, կրօնական ու բարոյական մարգերու մէջ քարոզ կարգալ ու ճառել: Չզգացինք մեր միակութիւնը մեր դիակներուն հետ, և անօգուտ ու անիմաստ աղաղակեցինք, առանց զգալու որ աղաղակը վայել չէ սգաւորին. չկրցինք ունենալ այն վսեմ լուսթիւնը որ մեծ ու վիրաւոր ժողովուրդներուն է յատուկ: Աւելի լայնցաւ մեր վէրքը, աւելի մեծցան մեր հոգեկան ու ներքին տարածայնութիւնները, խորթացնելով մեր հոգիները իրարու դէմ, օտարացնելով զմեզ մեր պաշտածներէն, որովհետեւ ժամանակն ու իր չարիքները ստիպեցին որ մենք այրենք մեր պաշտածները:

Արուեստական մահացումները շատ են փորձուած մեր վրայ, բայց ազգերը իրենց թուական առաւելութեան շնորհիւ չէ որ կ'ապրին. կայ հոգեկան ոյժ մը, զոր վերլուծել դժուար է, որուն մէջ կը միանան կը նոյնանան լեզու, կրօն, աւանդութիւն, ցեղային ընդունակութիւններ, քաղաքակրթական ձեւաւորումներ. ոյժը որ իր կենդանութեանը մէջ միևնոյն կը պահէ ազգին անհատները՝ որքան ալ անոնք ցրուած ըլլան, և անրկնքելի կը դարձնէ զանոնք որքան ալ անոնք սակաւթիւ գտնուին: Ոյժ մը որ կը գտնուի ոչ միայն ուրախութեան և ցնծութեան օրերուն, այլ մահաւանդ մեծ աղէտներու և ազգային սուգի օրերու մէջ: Այդ հոգեկան ոյժն է որ կ'ապրեցնէ ազգերը: Եւ եթէ արուեստական մահ փորձուի այդ նկարագրով զինուած ժողովուրդի մը վրայ, պիտի չյաշտոյն զայն մեռցնել: Ո՞վ կրցաւ ճառագայթը կտրել:

Բայց ժողովուրդներու կեանքին մէջ երբեմն ալ կը պատահին շրջաններ ուր ամէն բան վերիվայր կը յեղաշրջուի, ամէն կարգ կը խանգարուի, իր գոյութիւնն իսկ կը դատապարտուի փճացումի, և ինք չկրնար զգալ, չկրնար ըմբռնել թէ հասած է իր մահուան օրը, թէ ինք պիտի մեռնի: Կարելի չէ երեւակայել աւելի տխուր դժբախտութիւն մը քան այդ անզգածութիւնը, անգիտակցութիւնը վերահաս մահուան, որ իսկական փճացումն է ազգին, սպառած ըլլալով այդ ազգին ամբողջութիւնը կազմող հոգեկան ոյժը, ստեղծագործող ընդունակութիւնները. այդ վիճակին մէջ ան կը դաւէ ինքզինքին. բնական մահն է այս ժողովուրդներու, ոչինչ կրնայ զայն արգիլել: Կարծեմ թէ երեմիական չենք ընել, եթէ հաւաստենք թէ մենք կ'ապրինք օրեր, իրենց տխուր ախտանիշներու հանդէսով, որոնք անյոյս ըլլալու աստիճան կը տրամեցնեն մեր ազգային գիտակցութիւնը սփռուքի այս ստուերաշխարհներու մէջ:

Առաջին ու զլխաւոր պատճառը այս բոլորին՝ որ մենք յարգ չենք ընծայել մեր սրբազան աւանդութեանց և հայրերու խրատին: Ամէն սերունդ առաքելական յաւակնութիւններով ասպարէզ կուգայ, կարծելով թէ իր ձեռքին մէջ ունի ամբողջ ճշմարտութիւնը:

Հին իսրայէլը, որուն զոյութեան կռիւը շատ նման եղած է մերինին, բախտորոշ վայրկեաններուն, սրտաթունդ խանդավառութեամբ միշտ կապուած մնաց իր աւանդութեան, իր կրօնին, ինքզինքին, իր հայրերու աստրծոյն: Յաւելին մէջ կ'եղբայրանան ժողովուրդները: Մեր դժբախտութեան մեծագոյն պատճառներէն մին ալ այն է որ մենք տակաւ կ'արհամարհենք մեր աւանդութիւնը,

որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ այն նմանութիւնը որ իւրաքանչիւր հայու հոգեկան անցեալն է: Պէտք է ջանալ այս նմանութեան մտածումին և զիտակցութեան մէջ կանչել հայը: Մեր յեղափոխութիւնը ոտնահարեց այդ աւանդութիւնը, քանդելով մեր ժողովուրդի գոյութեան մէջ իր միութիւնը: Աւանդութենէ զուրկ ժողովուրդներ՝ խզուած իրենց անցեալէն և անով պայմանաւոր բոլոր հոգեկան կապերէն, բռնաներ են միայն, զուրկ այն պահօններէն (*record*), որոնք փառաբերը կը կազմեն ժողովուրդի մը քաղաքակրթական ընդունակութիւններուն:

Երկրորդ ու զլխաւոր պատճառներէն մին մեր հոգիներու անաբեխին, կ'ածանցի մեր պետականութենէ զուրկ ըլլալու հանգամանքէն: Ժողովուրդները կը կառավարուին ու կը դաստիարակուին երկաթեայ օրէնքներով, այսինքն պետական օրէնսդրութեամբ: Դարերով մեր ժողովուրդին պակսեցաւ այդ վարչաձևը: Եթէ գերութեան ժանդը կրծեց ներքնապէս անոր հոգին, քաղաքական կեանքէ զուրկ ապրելու դժբախտութիւնը արգելք եղած է որ մարդուն իր միտքն ու տրամադրութիւնները, քաղաքակիրթ ներդաշնակութեամբ: Զանգուածները կարկառներու կը նմանին, զանոնք յղկելու և շէնքի մը մէջ հանելու համար կըթանք է հարկաւոր, պետական դրութիւնները, անհատները այդ գործին առաջնորդող, և հոգեկան *սիսիսլիս* մը ստեղծող կարևորագոյն ազգականներ են: Դաւաւոր մեր գերութիւնը զմեզ տողորած է հոգեկան այդ անաբեխով, որուն արդիւնքը տեսանք երբ գերութեան շղթաները հազիւ թուլցած, մեզի առիթ տրուեցաւ ինքնուրոյն ապրելու:

Անցանք արագ այս անիշխանութիւնը բնորոշող ազգականներու արտահանումին մէջ: Դասական ողբն էր անիկա դոր ա՛լ յողմած ենք լսելէ: Աչք նետենք մեր ընկերային բազմատեսակ արտայայտութեանց: Բոլորին խորը, մեր հոգիներու իրարու հանդէպ անընտել կարծրացումն է, տարրանջատումը՝ եթէ կը ներուի այս բացատրութիւնը: Մեր վաճառատանց վարթամ սեղաններու ետին, մեր խանութներուն տրտում խոնաւութեան ներսը, մեր կազմակերպութեանց մռայլ լքումներն ի վար, հոյնիսկ մեր ժամերուն դարաւոր խորհրդաւորութեանցը ծոցը՝ մէկ ու տիրական է այս առանձնութիւնը, անհաղորդութիւնը, ազգային աւելիին դէմ մեր կարծրապինդ անընկալչութիւնը: Ահա թէ ինչու կիսադարեան ծառայութեամբ սպասաւորներ մենք կը պահենք խորունկ լքում մէջ: Ահա թէ ինչու երէկի տղան ինքնիրեն իրաւունք կուտայ նուիրապետութիւնը ոչ միայն անզիտելու այլ և արհամարհելու: Ահա թէ ինչու մեր պապերուն ժառանգութիւնը կ'աթանցենք մեր հոգեկան անարժէքութեան չափանիշերով, երբ կը թողունք մեզի իրաւունքներ ստեղծելով հոն՝ ուր մեր լռութիւնը և մեր կուրանքը սզալու միայն արածնած էին մեզի մեր ֆիզիքական ինչպէս իմացական անկանդներէ պակասները:

Բայց այս տողերը հակառակ իրենց մռայլ շեշտին, յուսահատութեան պատգամ մը չեն սակայն: Քանի՜ քանի անգամներ այս ժողովուրդը և իր ամենէն հզօր խորհուրդը՝ Եկեղեցին, ընդոտներ են մահուան ոյժերը, և հասեր այս օրերուն: Ասկէ վերջ անիշխանութեան ոյժերէն նուաճուելն էր որ պիտի կազմէր այս ժողովուրդին պատմութեան ամենէն անքաւելի ոճիրը:

Այդ ոճիրը պէտք չէ որ գործենք:

ԽՄԲ.

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Կացե՛ք յիս եւ ես ի ձեզ»
(ՅՈՒՀ. ԺԵ. 4)

Ի՞ր վերջին ընթրիքին՝ բաժանման վերջին արտայայտութիւնները եղան այս խօսքերը: Ի՞ր «բարեկամները»՝ պարզ սեղանի մը շուրջ, տակաւին անմերձ ի՞ր հոգիին՝ կ'ունկնդրէին զի՛նք՝ ապշուպ ու հրաշքոտ զգացումներով: Իւրաքանչիւրը կը մենախօսէր, ու կը լսէր հոգւոյն մէջէն՝ կարծես անձանօթ «մնացած» բանի մը այնքան ըղձալի խրտղանքը: Ամէ՛նքը — մինչեւ անկունադարձը սեղանին՝ դռան մօտ՝ իր տեղը գրաւող շփոթ Իսկարիովտացին — կը խորհիմ թէ՛ կ'ունկնդրէին զի՛նք՝ բացարձակապէս վերացած: — Մարդիկ ամենէն աւելի գեղեցիկ ու սիրելի կը թուին ըլլալ՝ մահուան ու բաժանման բոպէններուն —: Ու ի՞ր բառերը՝ ամենէն աւելի օրհասական այդ բոպէին՝ կը լեցուէին երկնային շունչով մը: Ամէն մէկ ձեռքի թելադրական շարժում, նայուածքի մը շնորհալի կորանքը, ու գաղտնի հառաչքի մը շունչը՝ կը բանար իւրաքանչիւրին սրտին մէջ՝ գեր-երկրային անուշը, ու սրբացած գործի մը թաքնուած մեծ իղձը: Սիրելու՝ ու այդ սիրոյ մէջ երջանկանալու համաժարդկային տիրական զգացումն էր որ կրկին անգամներ, երեան կ'ելլէր՝ անոնց տագնապով սքօղուած սրտերուն մակերեսը: Ապրած էին իրենց ծանօթ նազարէթցիին հետ. տեսած զի՛նք իրենց գրկիցներուն շուրջ՝ կեցած ծոփեզրին՝ բայց ձգած մէկդի, նաւերուն մէջ ուռկանները և իրենց հայրը՝ ու եկած ի՞ր ետեէն: Շրջած գիւղեր ու քաղաքներ: Առանձնացած անապատներու ու լեռներու բարձունքները: Ականատես եղած ի՞ր հրաշքներուն ու հեռուէն լսած ի՞ր փորձութիւններուն պատմութիւնը, ունկընդրած շատ անգամ նաեւ այլոց հետ ունեցած ի՞ր խօսակցութիւնը: Այժմ կը մնար «վերջինը»: Մեր վերջինը չէ ասիկա՝ թոյլ, վարանոտ ու հեղգ. այլ վերջնական ու հաստատական վերջինը: Այն՝ զոր պիտի ուզէր ընել հա՛յրը միայն ի՞ր որդւոյն ու

ըսել միայն ի՛նք ի՞ր բարեկամներուն՝ «կացե՛ք յիս եւ ես ի ձեզ»: Հոգեղէն մարդուն ի՞ր հոգեղէնին մէջ՝ սահղժագործութեան առաջին օրէն ի վեր «մնացած չունչին» գիւտը՝ ու անոր հետ ի՞ր միանալն էր զոր կը յայտարարէր Յիսուս աշխարհին: Տառապած մարդոց՝ սրտնք միշտ «վերջինը» փնտոցելն իրենց կեանքի դժբախտութիւններուն ու բարեբախտութիւններուն մէջ՝ ի՞ր ուրախութեան շունչն էր զոր վերստին տալ կ'ուզէր: Հրաւիրել մարդիկ՝ որ երջանկութիւնը՝ միայն ի՞ր միութեան մէջ փնտոեն. մարմնեղէնին ու ոգեղէնին զուգաւորման մէջ: Զգացնել թէ՛ երանութիւնը՝ հոգիին է միայն, ո՛չ մարմինին՝ ո՛չ փառքին ու արծաթին. ոչ հաճոյքին՝ ու ոչ սակարկութեամբ ու պայմանադրութեամբ եղծուած բարիքին ու սիրոյն: Հանգչեցէք իմ մէջ և ես պիտի հանգչիմ ձեր մէջ — արձագանգը տարիներ առաջ արտասանուած ի՞ր խօսքին՝ «եկայք առ իս և ես հանգուցից զձեզ»: Բնակեցէք ձեր Հոգիին մէջ ու ես պիտի գտնեմ զձեզ ձեր ա՛յդ բնակարանին մէջ — բաժանումի ատեն ուղղուած սրտազին կոչ մը՝ զոր բարձրագոյն ու ազնուագոյն սէրը միայն կրնայ թելադրել:

Այդ միութիւնը խորհուրդ է, որովհետեւ խորհուրդը՝ միութիւն է: Տեսանելի, ու անտեսանելի, զգալի ու իմանալի՝ իրարու հակասական երկու իրականութիւններու միութիւն: Ու «գերազոյն երջանկութիւնը» գերազոյն վայելիք է կամ նաշակը՝ որ կը գոյանայ հոգեղէնին ու ոգեղէնին իրարու մէջ ընկղմումով. գոյութիւններու՝ ու գոյութիւններու մէջ՝ հոգեկան գոյութիւններու ներգաշնակ միութեամբ:

Եթէ երբեք հունտը, հողին արգանդին մէջ՝ բնական ներգաշնակութեամբ, յառաջ կը բերէ ցորենի ատօք հասկը, կամ ցորենը գիշերին մէջ թաղուելով՝ օրը, ու միտքը առարկային վրայ իյնալով՝ յառաջ կը բերէ մտածում, հոգւոյն երջանկութիւնն ալ, կը գոյանայ մարդուն և Աստուծոյ գեր-բնական ներգաշնակութեան խառնումով:

Դժուար է մեզի համար գտնել երջանկութեան սկիզբը՝ որովհետեւ գառն կը թուի ըլլալ, ամենէն աւելի, հաշտեցնել դժբախտութիւնները ու բարեբախտութիւնները՝ միակ լոյսի մը ներքեւ, որ առանց

այլևս այլի՝ Աւետարանինը պիտի ըլլայ: Գոյնար՝ որովհետեւ կը խոստաւի մեր մէջ ջէն գիտակցութիւնը՝ ըմբռնելու համար թէ բոլոր վիշտերը, բոլոր կորուստներն ու բոլոր առօրեային մէջ մեր վայլած ուրախութիւնները՝ բնական կեանքի մը հետեւանքներն են: Եւ թէ՛ ցրուելու չէ՛ մեր էութիւնը, ոչ՝ մէկուն գառնութիւններուն, ոչ ալ միւսին ուրախութիւններուն մէջ: Պահել ինքզինք, տեսակ մը անբացատրելի, բայց իմանալի ուրիշ «ուրախ» և «զուարթ» տրամադրութեան մը մէջ՝ որուն համաձայն՝ թէ՛ այդ բոլորը պիտի ապրուին և թէ սակայն պիտի չապրուին: Աւ ճիգ ընել՝ բարձրագոյն ու խորագոյն նպատակի մը սիրոյն համար՝ մեր կեանքը միութեան մը մէջ մտցնել ու այդ միութիւնը տանիլ Աստուծոյ սեղանին՝ իբրեւ երախտալիք մեր պայքարին, ու ըսել իր հրահանգին համաձայն՝ «զոր պարտէաքն առնել՝ արարաք» (Պուկ. Ժէ. 10): Մէկը՝ որ յաջողած է՝ մտածականը ընել կեանքին ու գտնել, անգործութեամբ, գիտակցութեան իր ներքին Արշալոյսը, այգպիտին, կեանքի իւրաքանչիւր հանգրուանին՝ ուր կայ համակրանք ու հակակրանք հաւասարապէս, իրաւամբ կրնայ գործածել ամենէն աւելի «Սէր իմ Յիսուս» քաջատրութիւնը:

Եթէ երբեք խոստաւած է սրտերէն այդ լոյսը՝ վասնզի պակասած է քաջութեան առաքինութիւնը նւթը և մարմինը պարտելու, անոնք խօսք մը հասկցնելու, ու հաւատք՝ նախ իր անձին վրայ, յետոյ սէր և վստահութիւն Բիւսոսի անձին վրայ:

Երբ պիտի կարենայինք լսելու տրամադրութիւն ստեղծել մեր մէջ, ամենէն աւելի ա՛յդ կոչը ըմբռնելու համար «կալեք յիս եւ ես ի ձեզ»: Կոչ մը՝ ուր կայ որինգին անուշութիւնը՝ կանչելու համար հօտէն բաժնուած գառնուկը:

Ինք՝ որուն ամէն մէկ արարքը՝ Հօրը լոյսին ու ձայնին մէջ բռնուած, որուն ամէն մէկ երկրաւոր խօսքը, երկնաւոր Հօրը ճշմարտութեան ու բարութեան շունչով հզօր. որուն ամէն մէկ նայուածքը՝ անպատմելի հրապոյրով մը ծիածանուած, և որուն ամբողջ կեանքը՝ մեզի անհասկնալի տառապանքներով ու հրաշքներով ծագկաղարդուած՝ միակ նպատակ մը ունեցաւ — պարգեւել այդ կորսուած խաղաղու-

թիւնը՝ հոգիին. ի՛ր իսկ անձին ներկայութեամբ՝ բանալ հոգիներուն մէջ, առաջին օրէն մնացած ու թաքնուած Աստուծոյ մէկ մասնիկը — լուծած ըլլալու համար կեանքին խորհուրդը — ու ատով տալ ինքզինք բոլոր սգաւորներուն, ու բոլոր հաւատացեալներուն: Աւ հրաւիրել մարդիկ՝ զէպի նախ իրենց անձին վատահութիւնը, ու յետոյ՝ ի՛ր անձին: Որոտանալ նո՛ր կեանք, նո՛ր լոյս, ու նո՛ր երջանկութիւն անոնց՝ որոնք սիրով կը բարձրանան կեանքի Գողգոթային վրայ, իրմէ յետոյ, ու սիրով կ'ընդունին Ուսեցեալը, Ուսուցիչ քաջուած իրենց սրտերուն մէջ:

Եւ սակայն որքան կարգանք ու լսենք զինք Աւետարանին մէջ՝ կամ Եկեղեցւոյ բեմէն՝ ա՛յնքան մնանք պիտի հեռու ու անհաղորդ իր Հօգւոյն հատ՝ եթէ երբեք մեր արարքը (կարգալու կամ լսելու) չի՛ մղուիր ներքին պէտքէ մը: Այն որ ծառաւ ունի՝ ա՛յն միայն թող փնտռէ: Որովհետեւ այն որ կը փնտռէ՝ ա՛յն միայն պիտի գտնէ: Ով որ չունի՝ հաւատք, չունի իր մէջ՝ իր հոգիին, իր իսկութեան գառնալու ճիգ՝ չունի թոխք ողբգինին, թող չմօտենայ իրեն ու իր Աւետարանին. որովհետեւ շատերուն՝ «քար զորման», և ոմանց՝ «քար կանդնման» պիտի ըլլայ: Անոնք սակայն՝ որոնք ներկային մէջ կը զգան թէ պիտի կատարուի՝ այդ միութիւնը, ոե՛ն ձեռք մէջ, թող թափեն իրենց ամբողջ կորովը զինք գտնելու. թող գործածեն իրենց իմացականութիւնը՝ իր լոյսին հասնելու, տառապին իր քաղցրութեամբ, ու զնեն իրենց արտայայտութիւններուն ու կենցաղին մէջ հասկնալի լրջութիւն մը, ու քիչ մըն ալ շնորհ:

Բայց ամենուս բաղձանքը չէ՞՞ երջանկութիւնը: Ասոր համար էր որ Յիսուս անակնկալի չէր գար երբեք, երբ իրեն կը մօտենային պայազատներն անգամ, հայցելու համար իրմէ լոյս, ու լսելու համար իրմէ փրկարար խօսքի մը սպեղանին: Այգպիտներէն էր Աւետարանին մէջ ներկայացուած մեծահարուստ երիտասարդը՝ զոր սիրով ու համակրանքով ընդունեց, ինչպէս սիրով կ'ընդառաջէր ու դեռ ի՛նչ չիմացուած ու չզգացուած զորովով մը՝ բոլոր անոնց՝ որոնք իր ներկայութեան լոյսին կ'ըղձային ու անկէ ճառագայթող ձրի ու անհուն բա-

ընթերցումը — Տառապած մայր մը՝ որ կը տանջուէր իր միամօր որդւոյն դազադին վրայ: Չարչարուող հայր մը՝ որ կը հաւատար թէ իր ներկայութիւնը, նոյնիսկ հեռուէն ձեռքի շարժումը, կամ փափաքը բաւ պիտի լինէր իր գեռատի աղջկան տալ հանգիստ՝ ջերմին հրաշքէն: Իր սիրելի բաւեկամը, ու նոյնիսկ մեղաւոր կինը, որ վսեմ՝ իր ցաւերուն մէջ, եկած էր քաջութեամբ, իր լոյսին ու ձայնին ետեւէն: Իբրեւ ճշմարիտ հաւատացեալ՝ ճշմարիտ գործը փնտռելու, ապրելու ի՛ր ձայնին մէջ միայն: միանալու իր լոյս հոգիին հետ, ու իր գեր-երջանիկ անձն՝ վրային գտնել իր կորսնցուցածը՝ երկնային զանձը՝ Հոգւոյն երջանկութիւնը: Ու այդ լոյսին էջքը մարդուն հոգւոյն տաճարին մէջ, ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ոգիին գերազոյն վայելքը՝ որ ինքն իր մէջ հարուստ՝ երանութիւն մըն է, Աւետարանի րացատրութեամբ՝ արքայութիւն մը ու ներդաշնակ միութիւն մը՝ ստորագաս անձին՝ մարդուն, ու գերադաս անձին՝ Աստուած - Քրիստոսին:

*

Քրիստոսէ առաջ ու Քրիստոսէ ետք, փորձուած է բանականութեամբ ու իտէալ խորհրդապաշտութեամբ հասնիլ երանական հոգեվիճակի մը: Հասնողներ ալ եղած են: Բայց չենք վարանիր յայտարարել թէ անոնք չեն ապրած ստուգիւ «անձնաւորեալ գոյութիւնը» — հակադրաբար «իտէալ գոյութեան» — Քրիստոսի կեանքին՝ զոր այնքան հեշտանքով ապրեցան այն խումբ մը ձկնորսները ու իրենցմէ յետոյ եկող բոլոր սուրբերը՝ ա՛յս իսկ աշխարհի վրայ:

Հին օրերու իմաստունը, Քրիստոսէ չորս դար առաջ, խանդի ու թօխքի անհրաժեշտութիւնն ալ կ'առաջադէր կարենալ բարձրանալու համար «բուն բարիին»: Որ սակայն հեռու՝ կը մնար իբրեւ «գաղափարական գոյութիւն» մը:

Այդ «բարին» ի՛նքն էր. որ եկած էր մեր աշխարհի վրայ, մտած մարդոց կերպարանքին ներքեւ: Որ կը բերէր նո՛ր կեանք, ու նոր սկիզբ: Ինք՝ իմաստուն մը չէր, ոչ ալ իր կրօնքը՝ իմաստասիրութիւն մը: Ինք՝ կեանքն էր. ու իր վարդապե-

տութիւնը՝ յայտնութիւնը՝ այդ կեանքը ապրելու եղանակին: Եւ եթէ Հելէնը մը բռնութիւն համաձայն, աշխարհը և կեանքը կայական բան մըն էր, ընդհակառակը՝ քրիստոնէութեան համար, անիկա պատմութիւնը ունէր, եղածը՝ ու ըլլալիքը, նուազի մը կամ մեղեդիի մը հանգիստութեամբ: ա՛յնքան անուշ ու ա՛յնքան սրտին մօտիկ, որմէ անգամ մը բռնուողը՝ ալ չէր կրնար բաժնուիլ. որ՝ գէպի կատարելութիւն կը շարժէր: Այդ երգին մէջ ապրողը՝ մոռցած կ'ըլլար երգը պայմանաւորող ձայները. որովհետեւ անոնց մէջէն հոռոգ «անձնաւորեալ գեղեցկութիւնն» էր որ կ'ողողէր իր հոգին: Այսպէ՛ս կը բացատրուի Քրիստոսի ետեւէն զացող՝ ապրող մարտիրոսներու ու նահատակներու վարդապետներամբ: Ինչպէս արձանի և կամ արուեստի ունէ գործի մը մէջ՝ անոր մէջի գեղեցկութիւնն է որ կը խօսի մեզի, ու նիւթը մուռացութեան կը տրուի, այնպէս նաև Քրիստոսի սիրոյն մէջ իրենց հոգին կ'առուցողները՝ աշխարհն ու կեանքը կը գտնէին Քրիստոսի անձն՝ վրէժուած, ու զանոնք կը սիրէին, մոռնալով զիրենք՝ իրենց մէջէն խօսող Քրիստոսը: Այդպէս չէ՞ր նաև որ Քրիստոս կը սիրէր ամէն մարդ. իր ծընողքը. իր անմիջական շրջանակը. յետոյ էն վերջը՝ զինք չարչարողներն ալ. ու բուն իրեն մօտեցողները. անոնց մէջէն կիներն ալ, ու կիներուն մէջէն մեղաւորներն ալ: Վասնզի Քրիստոս՝ Աստուծոյ կեանքն էր, և Աստուած՝ ինքզինք դրած էր մարդոց շունչին մէջ. ու Քրիստոս՝ այդ շո՛ւնչն էր զոր կը սիրէր, ու զԱյն իրեն զարձնել կ'ուզէր: Որովհետեւ Քրիստոս՝ երբ աշխարհն ու մարդը կը ստեղծէր՝ իր շօրը և Ս. Հոգիին հետ, սիրով կը ստեղծէր: Ատոր համար է որ Աստուած՝ Հայր կը դառնայ, ու մենք՝ իր որդիները: Ինչպէս հայրը կը վերապրի իր որդւոյն մէջ, այնպէ՛ս Աստուած կը վերապրի մեր մէջ: Ու մենք երջանիկ կ'ըլլանք, զգալով այդ վերապրումը, ինչպէս որդին մշտապէս երջանիկ է, երբ հօրը աչքերուն մէջ՝ ինքզինք կը տեսնէ, ու հայրը՝ իր երիտասարդութիւնը ու անմահութիւնը կ'ապրի իր որդւոյն հասակին մէջ:

Իցի՛ւ թէ գիտակցութիւնը ունենայինք մեր Անոր որդիները ըլլալու. ու հաւատք՝

Աւետարանին մանանեխին չափ, ու ամբողջական վտանգութիւն մը՝ Իր սիրոյն վրայ, Բուռն փափաք մը զգայինք, զինք մեր մէջ ապրեւում, ու մենք Իր մէջ վերածնելու:

Իր լոյս Անձին գոյութիւնը՝ կանթեղէինք մեր սրտին խորանին առջեւն. Իր անունին պատկերը պաշտէինք. ու իր ձայնին հրայրքէն ու քաղցրութենէն վառուէինք: Ի՞նչ պիտի կորսնցնէր աշխարհ, եթէ երբեք «չապրէինք» պահ մը Իր մէջ՝ ապրած ըլլալու համար զայն լաւագոյնս: Միջվարանիք սակայն, Քրիստոս «անստատոտում մը» ունի. պիտի ապրեցնէ՝ Ինք՝ զինք անոնց մէջ, որոնք կը «հաւատան» Իրեն. ու զինք կը սիրեն առանց երկիւղի ու պայմանադրութեան՝ աշխարհի ու ընկերներուն մէջէն, և կամ ընկերները ու աշխարհը կը սիրեն Ի՛ր մէջէն: Այդ էր վերջին ընթրիքին՝ բաժանման վերջին պատուէրը՝ «Զի սիրեսցիք զմիմեանս» (Յովհ. ԺԿ. 34): Այդ «զմիմեանս»ին մէջ էր նաեւ թշնամին ու բարեկամը, չարչարողը ու համակրողը, հողին դառնօրէն վիրաւորողները ու զայն սիրողները: Ու հո՞ր է նաեւ խորհուրդը կեանքին:

Իր վերջին օրուան կը թողուր Իր վերջնական փափաքին հրահանգը՝ «Զի սիրեսցիք զմիմեանս»ը. որովհետեւ քիչ վերջ՝ Ինք կ'երթար սիրելու, Գեթսեմանիի դառն տրտմութեան մէջ, Իր Հա՛յրը, ու Իր Հօր մէջ՝ Ինքզինք. ու ինքիմէջ՝ զինք մատնող բարեկամը՝ ոճրագործ Իսկարիոթոսը: Պիտի շարունակէր սիրել՝ տակաւին, մինչև Խաչին վրայ երբ ըսէր. «Հա՛յր, թո՛ղ դոցա՛ զի ոչ զիտեն զինչ գործեն»: Վասնզի ով որ չի՛ սիրեր՝ չի ներեր: Ով որ կը սիրէ՛ ցաւը կը բաժնէ, որովհետեւ՝ իր ցաւին մէջ սէր կայ: Ուրիշը սիրողը՝ ինքզինք կը սիրէ. վասնզի սէրը իր մէջէն կը ճառագայթէ: Ու ով որ կը սիրէ՛ կ'ուզէ ինքզինք զնել իր սիրոյն մէջ, կ'ըզձայ բուռնօրէն ապրիլ ուրիշին մէջ: Ու ամենէն աւելի Ի՛նք էր որ ապրեցաւ աշխարհի ու մարդոց մէջ, ու սիրեց Իր ամբողջ հոգւոյն զօրութեամբ՝ ճիշտ որովհետեւ Ինք «աշխարհէն չէր»: Բայց որ կ'ուզէր աշխարհն ու մարդը Իր մէջ դարձնել՝ ու ատոր համար լիցուն հրայրքով մը կոչ կ'ընէր մարդոց՝ «Կացե՛ք յիս՛ եւ ես ի ձեզ», ու տալ ստոյգ երջան-

կութիւնը Իր Անձին ներկայութեամբը ու միութեամբը մերինն հետ՝ որպէսզի Իր ուրախութիւնը մեր մէջ ըլլայ. «Զի ուրախութիւն իմ ի ձեզ է». այդ ուրախութիւնը՝ որ ամբողջութեամբ անպարագրելի հրճուանք մըն է, բուն խի կրանութիւնը, ու «լցեալ ուրախութիւնս» (Յովհ. ԺԵ. 11):

* * *

Գրեթէ ամէն վայրկեան ենթակայ՝ մեր շրջապատէն՝ քաղցրութենէ ու շնորհէ դուրկ խօսքերու, գորովէ ու համակրանքէ պարպւած նայուածքներու: Ենթակայ անտարբերութեան, անհասկացողութեան. աշխարհէն ու մարմինէն եկած բնական սրբանշնորհութիւններուն, ու աւելի լայն շրջանակի մէջ՝ ընկերային, քաղաքական ու բարոյական անհրապոյր ու անիմաստ պայքարներու՝ մենք՝ որ կ'ապրինք այս աշխարհի վրայ, իբրեւ հողեղէն ու հոգեղէն «մարդ», պիտի չտանէինք կեանքը՝ սիրով: Այն «սէրը»՝ որ տակաւին չէ հասկցուած: Իցի՛ւ թէ կարեւորայինք ա՛յդ բարձրութեան տանիլ՝ մեր վիշտերն ու հրճուանքները: Կեանքին հորիզոնական զիծէն վեր բարձրացնէինք մեր հոգին գէպի եռանկիւնին զիրար կտրող միութեան այն կէտը՝ որ սիրոյ միացուցիչ ուժն է. որ Աստուծոյ տեւ սակէտն է. ու Քրիստոսի սէրը՝ որ միշտ բարձրը պիտի մնայ, հաւերելու համար զմեզ բարձրէ՛ն ցայելու աւազանի ու մաքրոց վրայ, դարձնելու համար զմեզ «որդիք բարձրելոյ» (Դուկ. Զ. 35):

Փափաքելի է միանգամայն խորհիլ թէ՛ սկսնակներ ենք «Քրիստոսի կեանքը» ապրելու համար: Անիւի մը հանգիստութեամբ, մենք մեր վրայ կը դառնանք, նոր ճիգերով ու նոր ուժերով օժտուելով: Քրիստոնէական կեանքը՝ էսպէս նոր սկսիւններու շարունակական դարձ մըն է. աւելի ճիշտ՝ Քրիստոսին հաւատալու, Իր միութիւնը բուռն կերպով ըզձալու, ու Իր կեանքին մէջ վերածնելու՝ շարունակական դարձ մը: Բոլոր արարողութիւնները, ամէն վայրկեան, ու ամէն տարի (մասնաւոր տօներու առթիւ), վերադարձող զօրութիւններ են. որոնք կը ներշնչեն զմեզ, կը նորոգեն մեր ճիգը, կը լուսաւորեն մեր իմացականութիւնը, կը խանդավառեն մեր հոգին, հզօր

ու գործոն կը դարձնեն մեր կամքը:

Սիրելի ու գործելի՛ հետևաբար: Սիրելի այնպէս ինքզինք ու վստահիլ այնպէս ինք իր վրայ՝ ինչպէս Աստուած կը սիրէ ինքզինք, ու վստահ է ինքն իր վրայ: Ուրիշները՝ թշնամին ու բարեկամը՝ սիրելի Աստուծոյ մէջէն, կամ զԱստուած սիրելի ուրիշներու մէջէն: Կատարել անմիջական պարտքը՝ «զոր պարտէաք առնել», միշտ պահելով միութիւն ու ներդաշնակութիւն: — Ահաւասիկ քրիստոնէական կեանքը, որուն մէջն է երջանկութիւնը, որ իր կարգին՝ խորհուրդն է քառապանքին ու յարասեւ զուարթութեան, այն «բաժանումին ու միութեան», այն զգալի «կորուստին» ու խմանալի «գիւտին» որ՝ վայելին է այս բոլորին ներդաշնակ ու նուիրապետական կարգով խառնումին, որ իր կարգին՝ Քրիստոսի վառուող ու չհատնող մորենիի յաւելթական սէրն է:

Ինք՝ ապրեցաւ ու խօսեցաւ երկրի վրայ՝ միշտ Աստուծոյ հետ: Ապրեցաւ առօրեան՝ Իր Հօրը՝ Աստուծոյ ներշնչումով: Իրեն համար, կեանքի իւրաքանչիւր բոլէ, ստոյգ դարձ մըն էր անցեալի բեղուն ապրումներուն՝ երկնաւոր Հօրը կեանքով: Ծնաւ՝ Իր Հօրմէն անբաժան. աճեցաւ՝ Իր Հօրը կամքին հետ. մօտեցաւ աշխարհի ամենէն արհամարհուած ու հեռուները նետուած բորոտներուն. գնաց աղտողի փողոցներէն մինչև քալելու անկարող անդամալոյծներուն քով. մօտեցաւ կաղերուն, կոյրերուն, հիւանդներուն: Մասնակցեցաւ հարսանեկան խրախմանքներուն. հարուստ մաքսաւորներուն ու մեղաւորներուն տունները պատուեց: Առանձնացաւ լեռներու հովասուն բարձունքները՝ միշտ ինքզինք իր երկնաւոր Հօրը հետ մի պահելով: Տառապեցաւ մարդոց չտառապած ահաւոր չարչարանքը՝ — չհասկցուելու, ինքզինք չը պարտկելու, ու մատնուելու իր «բարեկամէն» — Խաչին վրայ յանձն առնելու ամենէն անարգ մահը՝ Իր սիրած ժողովուրդէն՝ բայց մշտապէս ու ամբողջովին երկնաւոր Հօրը շունչին հետ: Ինք՝ երջանիկ էր, Իր տառապանքին մէջ, ու երջանկութիւնը իր մէջ արձանացած, զայն կը բերէր երկինքէն երկրի վրայ մարդոց՝ որոնցմէ ընտրանիները միայն պիտի լինէին «անօթ ընտրութեան», անոնք՝ որոնք երկ-

նաւոր Հօրը պէս, զիտէին սիրել թշնամիին թոյնը ու բարեկամին խորխոր՝ վիշտը ու հրճուանքը հաւասարապէս:

Երանի՛. բի՛ւր երանի այն բարի ու ձկնորս հոգիներուն, հաւատաւոր, ու անկեղծ մեղաւորներուն՝ բոլոր ժամանակներու — որոնք ա՛յս խոկ աշխարհի վրայ, կ'ապրին սրբազան ամուսնութիւնը — անպարագրելի «սիրոյ» մը մէջ, իրենց խոկ հոգւոյն խորը, չզիտեմ ո՛ւր բացուած՝ Քրիստոսի անձին հետ: Կը սիրեն իրենց «բարեկամ Քրիստոս»ը՝ առանց զժողքի կամ արքայութեան պայմաններուն . . . Կը սիրեն թշնամիները ու բարեկամները, ամենէն դառն ցաւերը ու բերկրանքները . . . Ապշեցուցիչ սէ՛ր, արդարեւ:

Այդպիսիները՝ կը խօսին մեզի՛ հետ, մեզի՛ պէս, բայց տարբեր է անոնց խօսքին շունչը: Կը գործածեն մի՛ր բառերը, բայց տարբեր է անոնց շի՛շտը: Կը քալեն մեզի նման, ու մեր կողքին՝ բայց ուրիշ շնորհ մը ունին: Կուլան ու կը տառապին մեզի՛ պէս, մեզի՛ համար՝ ու տարբեր է անոնց սուգին թափը: Կ'ուրախանան մեզի հետ, ու մեզի պէս՝ բայց տարբեր է անոնց հրայրքը: Կը տեսնեն մեզի հետ, ամէն ինչ, բայց ուրի՛շ է անոնց նայուածքին շողը: Կը լսեն ու չեն լսեր: Կը մեռնին, մեզի հետ, մեզի՛ համար, մեզի՛ պէս՝ բայց՝ տարբեր է անոնց մահը. որովհետեւ չեն մեռնիր, այլ կ'ապրին այդ շէշտը ու այդ շնորհը, այդ հրայրքն ու շողը՝ ու կ'երթան վայելելու ու նստակելու ամուսնութիւնը. ու գտնելու Յաւերժական սէրը, որ խորհուրդն է երջանկութեան:

ԻՍՍ.ՀԱՅ. ԱԲՂ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ

Ա.Ղ.ՕԹՔԸ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ժե. դարու գիտուն մը, Գլուզայի կարտինայը, գրած է. «Հոգին համերգ մըն է, anima est symphonialis»: Էպպէս երաժշտական, որ կ'երգէ, ինչպէս թռչունը կը թռի. երգելը իրեն համար պէտք մըն է և հաճոյք մը:

Եւոդեան տաւիղը, զոր Յունաստանի հովիւները կը կախէին հոս հոն, ծառերու ճիւղերէն, կը թրթուար իրիկուան հովէն, անտառը վերածելով ընդարձակ նուագահանդէսի մը: Մեր հոգին ալ նման է տաւիղին, կախուած երկինքին և երկրին միջև, որ կը հնչէ զայն զգուռը դոյզն հովիկէն մարդկային կիրքերու մեծ անտառին մէջ:

Հոգին կը սարսռայ, ինչպէս ջութակը ճպոտին հարուածին տակ, ուրախութենէն ու վիշտէն, ինչպէս երազէն ու սէրէն:

Սէրէն մանաւանդ: Երաժշտութիւնը իր բնական լեզուն է: Սէրն է ներշնչումը այն կրայով ուրբակներուն, զորս սոխակը կ'արձակէ իրկունը, ճիւղի մը բարձունքէն, իր ձագերուն: Սէրն է տակաւին որ երգել կուտայ արտոյտին, երբ ան կը բարձրանայ, առտուն, պարօյկներով, կանաչ ցորեններու վերև, ուր կը պահուի իր բոյնը և կը տրոփէ դորովէն նուազուն, արևի ճառագայթին տակ: Մեծ հոգեբան Շէյքսպիրը, զայն շատ լաւ գիտէր երբ ըսել կուտար Բոմէօնի առ Ժուլիէթ.

Ո՛հ, այգը չէ, արտոյտն ալ ոչ,
Դայլային որուն ըլլայ եկած
Ուռուվայով քու ականջին.
Սոխակն է ան . . .

Մեր երաժշտական գանձարանին մէջ կան մարտաշունչ յաղթերգեր (péans) անէծքի, ատելութեան և մահուան, բայց մանաւանդ սիրոյ երգեր:

— «Ինչ մը չափազանց». կ'ըսեն թախծոտ միտքերը սրանք իրենք գիրենք կը գտնեն ազատագրուած իրենց երիտասարդութեան հիացումներէն, քիչ մը նախանձելով թերևս ուրիշներու հիացումներէն: Բայց ո՛չ, չկայ երբեք չափազանցութիւն սիրոյ մասին, երկրի վրայ, երբ ան ուղիղ է և վհանձն, երբ զձուձ շահասիրութիւն մը չի գարնսեմել

այս զգացումը, ամենագեղեցիկը, որ ինկած ըլլայ Աստուծոյ սրտէն, մարդուն սրտին մէջ:

«Սիրեցէ՛ք. կը գրէր Սուրբ Ֆրանսուա Սալեզացին, երիտասարդ ամուսիններուն, մարդ երբեք չափազանց չի սիրեր, երբ կը սիրէ Աստուծոյ նայուածքին տակ»:

* * *

Հոգին կ'երգէ երբ կ'երազէ, որովհետեւ երազանքը՝ իր յոյսերու և յիշատակներու հոսանքն ի վար, սիրել է: Հոգին կը նմանի այս պարագային այն հնչեղ խեցեփողին զոր մարդ կը մօտեցնէ իր ականջին, և որ կը վերարտադրէ իր ուրախներուն մէջ աղմուկները հեռուոր ծովերուն, իրենց կուհակներով օրօրուն:

Հոգին կ'երգէ երբ ուրախ է, որովհետեւ ուրախութիւնն ալ սէր է, որ կը սարսռայ խելով սիրոյ պատասխանին. ըլլայ ան մարդկային կամ աստուածային, իրողութիւնը նոյնն է երկուքին համար ալ:

«Տէ՛ր, ըսաւ Նամմուքեան հեղինակը, երբ դուն կը թափես ուրախութիւնը քու ծառայիդ հոգիին մէջ, ան կը լեցուի երաժշտութեամբ»:

Այս ուրախութիւնն է որ կ'ողեւորէ ծխական երգերու ալելուիաները, ինչպէս րազոսեան քրմուհիներու եմօյէները և Ժողովրդական տաղերու նազարաթները:

Հոգին կ'երգէ երբ կը տառապի, որովհետեւ տառապիլը սիրել է, խաբուած եւ վիրաւոր, սէրը որ կուլայ և կ'արիւնի իր երախտամոռ կամ արհամարհուած ըլլալէն: Հոգին կ'երգէ նոյնիսկ այն ատեն երբ կը կախէ իր քնարը, այլեւս զայն չլսելու համար, ուռիներու ճիւղերէն, աքսորի գետերուն երկայնքին: Բարեւոյնի գերիները կուլային երբ գերեվարները իրենցմէ կը պահանջէին Սիոնի օրհներգութիւնները այդ օտար հոգին վրայ: Բայց երաժշտական բնազդը այնքան խորունկ էր անոնց մօտ որ անոնք երգով կը յայտարարէին իրենց երգել չկարենալը. և ա՛յս՝ ինչ վսեմ շեշտերով:

«Երուաղէմ, Երուաղէմ, եթէ երբեք քեզ մոռնամ, թող աջս չօրնայ, և թող լեզուս փակչի իմ քիմքիս»:

Սէր և վիշտ, ահաւասիկ խորունկ աղ-

բերանները երաժշտութեան, աղօթքի և բանաստեղծութեան:

Արիւնոյ հոգին կը մըմնջէ իր ողբերը կամ կ'աղաղակէ իր անձկութիւնները: Այն ատեն է որ ըստ Ալֆրէտ Եր Միւսէի:

«Ամենէն անյոյս երգերը ամենադեղեցիկներն են»:

Եւ ևս անոնցմէ գլխամ անմահ երգեր, որոնք զուտ հեծկտութիւններ են»:

Իրաւունք ունէր ուրեմն մեր ծեր կարտինալը երբ կ'ըսէր թէ հոգին համերգ մըն է, յամառ, անզուսպ համերգ, որուն այնքան կը պատշաճի Յորի վտեմ խօսքը: «Երկինքներու այն համերգին, զոր ոչ մէկ բան կրնայ քնացնել»:

Ինչ որ ըսած է Եկեղեցւոյ հայր մը մարդու մասին, համարձակած էր ըսել Քրիստոսին, զայն կոչելով աստուածային երաժիշտը, *Christus musicus*, եկած երկրի վրայ օրօրելու համար մեր վիշտերը նոր օրհներգի մը հնչիւնով, սիրոյ անհուն օրհներգով:

* * *

Կրնանք հոգիները բաղդատել երաժշտութեան գործիքներուն հետ: Մարդկութիւնը նուագախումբ մըն է. կան քաղցր հոգիներ, որոնք կը հնչեն քնարին պէս, և աղօթող հոգիներ, որոնք կը սարսուռն նման տաւիղին, յիշեցնելով միստիք մեծութիւնները. հոգիներ՝ տակաւին, խանդոտ ու կրայոյ ջութակին պէս, լուրջ ու խորունկ հոգիներ՝ ինչպէս թաւջութակը. հոգիներ ուրախ, գերթ հովիւին սրինգը, որ կը ժողվէ իր այծերը լերան վրայ, և վերջապէս մեղամաղձոտ հոգիներ՝ ինչպէս սկովտական փողը (*biniau*) բրիտանական մացառուտ հողերուն՝ ձաղկուած հովէն. հոգիներ աղմուկալից և վայրենի ինչպէս ժաղ-պանաւը, պատերազմիկ հոգիներ փողի պէս, զրազեա հոգիներ՝ պայծառ ու չքեղ, նման սրափողին, և վերջապէս աւելի լայն ու հզօր հոգիներ արուեստագէտներու և սուրբերու, Պախին և Ֆրանսուա Տասիլին՝ երգիչները բարի Աստուծոյն, որոնք մեզի կը բերեն բարձր շունչով մը, հնչիւնները բոլոր, երկինքին ու երկրին: Ասոնք սրինգներ եւ գալարափողեր չեն, այլ երգեհոններ՝ նման

անոնց որոնք կը չղթայադերձեն իրենց փոթորկումները մեր մայր եկեղեցիներու կամարներուն տակ:

Եթէ հոգին եղած է երգելու համար, ան եղած է աւելի ևս աղօթելու համար: Ան որքան համերգ մը, նոյնքան և աղօթք մը, սաղմոս մըն է, շատ լաւ պատկերուած Օրանթ Եր Գալիստիոյ կողմէ, որ կը բարձրացնէ իր աչքերը և իր ձեռքերը գէպի երկինք: Հոգին կ'արտաշնչէ իր աղօթքը, ինչպէս վարդը կ'արտաբորէ իր հոտը, ինչպէս աստղը կ'արձակէ իր ճառագայթը, ինչպէս մեղուն կը շինէ իր մեղրը, ինչպէս թռչունը կը բանայ իր թերթիկները համար: Մարդը կ'աղօթէ, ինչպէս կը շնչէ. աղօթքը իր հոգւոյն ներշնչումն է անհունութեան կողմէն:

Եւ ինչո՞ւ համար կ'աղօթենք: Որովհետեւ մենք չնչին ենք, շատ չնչին՝ ընդարձակ այս տիեզերքին մէջ, զարհուրելի զանգուածներու և ուժերու առջև, որոնք զմեզ կը ճզմեն. տկար ենք փոթորիկին առջև որ կը ջախջախէ մեր նաւերը խառակին գէմ, և աւելի տկար՝ անոր առջև որ կը տարուբերէ և երբեմն ալ կ'ընկղմէ մեր հոգին. պղտիկ՝ գազաններուն առջև, որոնք կը մոնչեն անտառին մէջ, աւելի պղտիկ՝ այն միւս գազաններուն՝ կիրքերուն առջև, որոնք կ'ոռնան մեր սրտին մացառուտին մէջ. պղտիկներ՝ անդունդներու խորքին, ուր կը նետէ մեզ վիշտը, աւելի պղտիկ՝ հոն, ուր մեզ կ'առաջնորդէ մեղքը և ուր մեզ կը հալածէ խղճի խայթը. պղտիկ՝ հիւսանգութեան առջև, աւելի պղտիկ՝ մահուան առջև. այնքան տկար ենք որ կը փնտռենք բնագոյրէն մեր վերև անհուն գորով մը, հայրական գորովիւն մը, որ մեզ պաշտպանէ, ու մեր ձեռքերը կը միանան և մեր ծունկերը կը ճկին անգիմադրելիօրէն անոր առջև, և որուն կ'աղաղակենք խելայեղ, «Օգնութիւն»:

Ինչպէս կը տեսնուի, եթէ աղօթքը աստուածային է շնորհիւ Անոր, որմէ կ'աղերսուի, խորապէս մարդկային ալ է, շնորհիւ այն զգացումներուն, զորս մարդը ունի: Աղօթքը զուստն է վշտին և սիրոյն:

«Ի խորոց» (*De profundis*), մեկամաղձոտութեան սաղմոսը, զոր մենք կ'երգենք մահուան պաշտամունքներուն, շատ լաւ

կ'արտայայտէ հոգիին այս խաղաղ անձ-
կութիւնն ու վստահութիւնը:

— Իմ անդունդներուն և թշուառու-
թիւններուն խորէն, էսութեանս բոլոր ալ-
քերէն կ'աղաղակեմ քեզի, ով Տէր, լսէ
իմ պաղատանքս:

«Ողորմիա» ապաշխարութեան և գութի
սաղմոսը, նուազ յուզիչ չէ: Նոյնիսկ մեր
եկեղեցիներու դուռէն, ան մեզ կը զրաւէ
և կը յուզէ: Թատրոնին մէջ հաւաքուած
ամբոխը յաճախ կ'արտասուէ թրուզերի
«Ողորմիա» սաղմոսին առաջին դաշնա-
կութիւններէն (accords):

* * *

Եւ որովհետեւ աղօթքը մարդկային է,
հետեւաբար տիեզերական: Ան կը հնչէ ամէն
տեղ, ուր կայ մարդ մը որ կը տառապի,
սիրտ մը որ կը բարախէ մարդկային կուրծ-
քին տակ: Պլուտաքոս կ'ըսէր. «Առանց
պատուարի քաղաքներ կան, բայց առանց
տաճարներու քաղաքներ չկան: Տաճարը
մարդերուն համար է, և բոլոր կրօններու
մէջ տունն է աղօթքի:

Ահա թէ ինչու, քրիստոնէական աղօթ-
քին քով, «Հայր մեր»ի հետ, սորվեցուած
Քրիստոսի կողմէ, կան աղօթքներ Աւետա-
բանի լուսանքին վրայ զորս Աստուած կը
լսէ, երբ ան կը բխի մաքուր սիրտէ. կա-
րեորը բարի հաւատք ու բարի կամք ունե-
նալն է:

Մարդիկ միայն մեր մայր եկեղեցիներ-
ուն և զիւրի խոնարհ աղօթարաններուն
մէջ չէ որ կ'աղօթեն, մարդիկ կ'աղօթեն
սինակոկներուն և մզկիթներուն մէջ, կոա-
տուններուն մէջ, մինչև խոտորած կրօննե-
րու տաճարներուն մէջ:

Մարդիկ կ'աղօթեն սինակոկներուն մէջ,
ուր միշտ կը հնչեն մեծ ձայները խրայէլի
մարգարէներուն, վսեմ շեշտերը եսայիին,
սիրտ պատուող ողբերը Երեմիայի, սաղ-
մոսները Դաւիթի, ճշմարիտ աղօթքները,
օրհնեղանքը Մովսէսի և Դէբօրայի, Յու-
զիթի և Եսթերի, և բոլոր մեծ աղաղակ-
ները Ս. Գիրքին, որոնցմէ կաթովիկ եկե-
ղեցին փոխ է առած իր ծիսական աղօթք-
ներուն մեծ մասը:

Երեսուցէմի մէջ, ես տեսած եմ ծեր
խրայէլացիներու՝ թաւիչէ զգեստներու

մէջ, աղօթելը Ուրբաթ օր, Շաբաթամու-
տին, Լացի Պատին առջև: Վստահ եմ թէ
իրենց աղօթքը անկեղծ էր, որովհետեւ
անոնք զիս չէին տեսներ, ու ես զիրենք
կը տեսնէի, և անոնք կուլային: Անոնք
կուլային իրենց տաճարին աւերակներուն
վրայ, իրենց ցեղին դժբախտութեանց վրայ,
կարգաւոր երեմիայի ողբալից զիրքը: Եւ
եւս վստահ եմ որ այդ աղօթքը, բարձրա-
նալով իրենց լքուած սրտէն, կ'երթար
բարձրը, հպելու սրտին Աբրահամի Աստու-
ծոյն, որ իրենց հայրն է ըստ մարմնոյ, և
մեր հայրը ըստ հոգւոյ, վարդապետութեան
համաձայն այն պզտիկ բայց վսեմ հրեա-
լին, որ Սուրբ Պօղոս կը կոչուի:

* * *

Մարդիկ կ'աղօթեն մզկիթներու մէջ,
Պուլկարիա, Կոստանդնուպոլիս, Դամաս-
կոս, Երեսուցէմ, Թունուզ, Ալճիրոյ և
Սահարայի մէջ եւ լսած եմ Մուէզինները,
որոնք մինարէներու բարձունքէն, երկինքի
չորս հովերուն կը նետեն Ալլահի և Մու-
համէտի անունները: Ես տեսած եմ արաբ-
ներ անապատի աւազին վրայ փռած իրենց
աղօթքի զորքերը, դարձած դէպի Մէքքէ,
ճակատը՝ փռններուն, արտասանելը Գու-
բանի համարներուն: Եւ կը հաւատամ որ
իրենցմէ շատերուն աղօթքը անկեղծ էր,
և որ, եթէ Մուհամէտ չէր լսեր զանոնք
իր օտար դրախտէն, ճշմարիտ Աստուածը,
որ իրենց ինչպէս նաեւ մեր Աստուածն է
— որովհետեւ մենք կուտանք իրեն այս
անունը արաբերէն — զանոնք կը լսէր եր-
կինքի բարձունքէն, և կը գլխար անապատի
այս խեղճ որդիներուն:

* * *

Մարդիկ կ'աղօթեն նոյնպէս Հնդկաս-
տանի կոստուններուն մէջ: Ես տեսած եմ
Մատուրէի մէջ Պրահմաններ՝ ճակատին
զրօշմուած եռաթանի եռագոյնովը Վիշնուի
կամ Սիվայի ճերմակ վէտերով, խոնարհած
իրենց կուռքերու ոտքերուն: Անոնք կը
սաղմոսերգէին ծանր, ցաւազին, քնէած
ձայնով մը, հին երգեր, զորս իրենց հայ-
րերը երգեցին իրենցմէ առաջ հազարաւոր
տարիներու ընթացքին, և ուր կը հանգչի

տակաւ իրենց յողնած ու երազուն հողին:

Մարդիկ կ'աղօթեն Պուտտայական տաճարներուն մէջ, որովհետեւ, եթէ աւրուած պտուղը անաստուածութեան, կ'անշքացնէ Սաքիա-Մունիի Թրիրլ Գորպէյը, ան չէ աւրուած իր հետեւողներուն սրտերուն մէջ: Եւ տեսայ, արդարեւ, Գատիի հոգակաւոր տաճարին, Սէլլանի կղզիին մէջ, խեղճ կիներու հոտաւէտ ծաղիկներու ընծաները՝ փորեղ Պուտտայի մը: Եւ լսած եմ անոնց աղերսարկու ձայնով աղաղակը:

— Ով Պուտտա, մեր Աստուած, զթա մեզի և մեր որդիներուն:

Եւ եւ վստահ եմ որ այս աղօթքը կուգար իրենց ընդերքներուն խորերէն. և որ, եթէ Պուտտա, զբաւուած իր պորտին երանելի հայեցողութեամբ, չէր լսեր զանոնք, կը լսէր զանոնք զթութեամբ, Ան՝ որ ստեղծած է մայրերու սիրտը, և օրհնած մանուկները:

Անշուշտ, հեթանոսները կը պաշտեն սուտ աստուածներ, բայց իրենց վշտոտ հողին ձայնը կը բարձրանայ աւելի բարձր քան իրենց խուկերը, և, առանց յամենալու անխմտ տարազներու մէջ, հանգիպելու իրենց կուռքերուն, կը ճեղքէ իրենց կռտուններու ձխամած կամարը եւ կ'երթայ, աստղերէն անդին, հպելու երկնային Հօր սրտին, մեր ամենուն Հօր:

Թէեւ, Աստուծոյ մասին իրենց գաղափարը աւելորդապաշտութեամբ խառնաշըփոթուած է, բայց պէտք չէ խառնել այս վերջինը աղօթքին հետ՝ որ իրապէս աստուածային է: Աւելորդապաշտութիւնը անձեւ և կոշտ գուղձն է, իսկ աղօթքը մաքուր ոսկին. և Աստուած զիտէ զանոնք զատուրոշել և բաժնել: Ան կը թողու գուղձը, և կ'ընդունի բարութեամբ ոսկին, զոր իրեն կը մատուցանէ վայրենիին միամիտ հողին:

* * *

Բայց, ամէն աղօթք կրնայ հպիլ Աստուծոյ սրտին, երբ ան անկեղծ է, նոյնիսկ երբ խառնուած ըլլայ ակամայ մոլորութիւններով: Որքան սրտազին է աղօթքը ըստ ինքեան, երբ հողիով և ճշմարտութեամբ է: Ինչքան աւելի հզօր եւ լայն է իր թռիչքը, երբ չէ ծանրացած աւելորդապաշտութեամբ և կրնայ

բանալ իր թեկըր Աւետարանի սիւքերուն:

Ահա մեծարանքը, զոր իրեն կը մատուցանէ սէրը իր զաւակներուն, ամենախոնարհ մեր եկեղեցիներուն մէջ ուր ան կը բնակի իրապէս:

Հոն արդարեւ, ամէն ինչ պաշտամունք է և աղօթք: Աղօթքը՝ ծիսարանին իր գեղեցիկ արարողութիւններով և երգերով: Աղօթք է մօմը, որ կը հատնի զանդաղօրէն խորանին վրայ: Աղօթք է սրբարանին լաւբարը, որ կը հսկէ զիշեր և ցօրեկ, երբ մենք հոն չենք: Աղօթք է խուկը, որ կ'արտարուէ իր բուրումնաւէտ հողին՝ կապոյտ խոյակներուն, զասին մէջ: Աղօթք են ապակէ պատուհանները բոցանշույ ազնիւ քարերով, ուրկէ, մեր կղբայրներ՝ սուրբերը, մեզ կ'օրհնեն: Աղօթք՝ սիւները, որոնք խիլախ ժայթքով մը կը խոժեն զէպի կամարները, և մեզ կը հրաւիրեն բարձրանալ իրենց հետ: Աղօթք՝ զանգակները, որոնք կը հնչեցնեն Անձելիսը, և մահազանգը, որ կուլայ մեր մեռելները: Աղօթք՝ երգեհոնը, որ կը տանի մեր հողիները հնչեղ ալիքներու վրայ, երկինքի թախանձանքին: Աղօթք՝ նոյնիսկ քարերը որոնք կ'աղաղակեն, Յիսուսի խօսքին համաձայն, երբ մարդկային ձայները կը լսեն զիշերուան մէջ: Աղօթք է մանաւանդ արդար կամ մեղաւոր հողին, որ կ'ընկմի վշտի կամ վերացումի մէջ և կը թափէ իր արցունքներն ու բոյրերը Մագդաղինայի Մարիամին պէս, Փրկչին ոտքերուն:

Թարգմ.

CHANOINE COUBÉ

Կ. ՍՐԿ. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԵՍ ՈՒԶԵՑԻ ՈՐ ԱՆՈՆՔ...

ԽՈՒՄԲԻՆ

Ես ուզեցի հոգելին, մըսերմանալ սրտում.
Բացուիլ սրղո՛ւն՝ խաղերէն, ծերունիին, ամէնքին.
Մէկուն ժրպսիլ, գորովիլ, միւսին խօսիլ երազէն,
Ըլլալ եղբայրը ասոր, ու հայրն անոր լայնասիրտ:

Ես սրտումն ուզեցի համանը ազը ապրիլ.
Ու հաւաքել քաֆնը ւած շեշերը քարմ լաւերուն,
Ճառագայթովը կեանքին զանոնք բերել ֆոլէ ֆոլ,
Որ սրտումն վիրաւոր, ա՛լ չարիւնի երգը հին...:

Ես ուզեցի նաւորսէլ սիրուած սրտերը բոլոր.
Ըլլալ հեռո՛ւն, առանձին, սակայն մօտիկը անոնց,
Անոնց մութին ջահը տալ, իսկ մութիս մէջ, լո՛ւռ՝ այրիլ
Յանուն սիրոյ լիութեան, երջանկութեան, երազին...:

Ես ուզեցի որ անոնք մարմիններու մէջ փառող
Հոգի մը մէկ ունենան, նոյն ձեւերէն առած կեանք...
Որ՝ զօրանան իրարմով, ու զօրացնեն ալ քիչ քիչ,
Ա՛յնպէս ներմակ այն հոգին, խենթ, տալահար այս խումբին...:

Դեռ ուզեցի որ անոնք... եւ ի՞նչ, դժբա՛խտ, հիմա, ես,
Զրհասկցուած իդներուս երբ ընդմէջէն մին՝ զաւեռ,
Միւսը՝ քրմայք միմիայն կը դարձնեն ինծի ետ,
Ըսես քէ իմըս ըլլար — խա՛ղը՝ կեանքին, երազին:

Բայց տակաւին կ'ուզեմ ես...:

1942

ԱՆԵԼ

ԱՅՆՊԷՍ ՏՐՏՈՒՄ, ԸՂՁԱՆՔՈՎ...

Այնպէս իրա՛ւ, մըսերիմ ուզեց հոգին իմ բացուիլ
 Մուրացիկին, որ, մութին, օրհնէ՛նք իր բուխ ալ սրէն,
 Լոյս ու ծաղիկ թէ ըլլար, զաւկըներուն իմ բաշխեց:
 Իմ զաւակներըս, Աստուած, քաղցր ու տաքեր ալ այնքա՛ն...

Իմ զաւակներըս, խեղճ մարդ, հեռո՛ւ այնքան, գիտնայի՛ր...
 Յանուն անոնց արեւի՛ն՝ արծաթն փփոք մէջ ինկող,
 Աղօթքի պէս՝ երգ ծրփուն, վիշտի պէս լուրջ թող հնչէր:
 Օրհնէ՛նքդ, մա՛րդ, մութին հետ տալա՛ւ հոգիս հեռուներ...:

Այնպէս տեսում, ըզնանքո՛վ ուզեց հոգին իմ բացուիլ...
 Բայց կոյր էր ան: Ու սրէս՝ պզտիկ հրնուանք մ'ամբարիտ.
 Պիտի երբեք չընանչնա՛ր անցորդը զինք ողորմող,
 Պիտի երբեք չըսեսնէ՛ր խըռովն անոր հոգիին...:

Բայց լուսուէի՛ն, պա՛հ մը գէթ, սառած բիբերը անոր,
 Ու տեսնէ՛ր, պա՛հ մը միայն, զըղան՝ ալիք մ'իր սրին,
 Այնպէս ներմակ, այնպէս խոր, որուն յուզումը, մութին,
 Ծառերուն տակ արտասուել զինքը տանէր, առանձին...,

Գուցէ ներէ՛ր — բարի՛ մարդ — սրիս հրնուանքն ամբարիտ՝
 Իր կուրուքիւնը շընորհ մ'իբրեւ առնող երկինքէն:
 Իմ պզտիկներըս, խեղճ մարդ, հեռո՛ւ այնքան, գիտնայի՛ր.
 Յանուն անոնց արեւի՛ն՝ արծաթ, արցունք, փփրուկ...:

ԳԻՇԵՐԸ ՄԵՐ ԲԱԿԻՆ

(3 + 4 + 3)

Մեր բակին ծոցն ծառերուն կը կաթին
 Հըրնուագին, աստղերը սէր, երկընթին.
 Ու հոգին՝ խորհուրդ՝ ներմակ համերգին...

Գիշերին, այսպէս անուշ գիշերին,
 Մեր բակին կը շրջէ խոր, խաժ ոգին.
 Պրզտիկ ցաւ մը կը մըսի ամէն դին...

Ու ծրփուն՝ ըստերներուն ցոլցըլուն՝
 Հասակներ, լոյս ու ծիծաղ հասակներ
 ձեմելէն, կուտան հովին երգ ու սէր:

Ու բոյրեր կ'երգեն ուրախ, ծաղիկներ...
 Ամէն ոք կը տեսնէ *Լոյսն իր* անտես,
 Արտերն այս, քաղցր ցաւէ մ'առնըւած՝

Իբր այսպէս ըսեն նոյն բանը կարծես:
 Զանգ մ'յանկարծ կը տանի երգն՝ աղօթքի.
 Մեր բակին գիշերն մինա՛կ, կը մըսի:

25 Յուլիս 1942
 Երուսաղէմ

ՅԱԻԱԿ

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻԹԻՒՆԸ ԱՄԲՈՂՁԱՎԱՐ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆՅՈՒՆ

2. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻԹԻՒՆԸ ՌՈՒՍԻՈՅ ՄԷՋ

«Սխոն»-ի նախորդ թիւերուն մէջ, ամփոփ՝ բայց կարելի հարադատութեամբ, ծանօթացանք Պոլշէի մի գաղափարաբանութեան, պետական իմաստասիրութեան, բարոյականին, տնտեսական ու ընկերային իր աշխարհայեացքներուն (1939, Թիւ 8, 9, 12) և ապա անոր կրօնական քաղաքականութեան ընդհանրապէս, և եկեղեցական քաղաքականութեան՝ ի մասնաւորի:

Պոլշէի մի Մարքսիստ գաղափարաբանութեան հակա-կրօնական ոգին ծանօթ է առհասարակ շատերուն: Ռուս. եկեղեցին ի՞նչ բրաւ երէկ, Յեղափոխութեան արիւնոտ առաջին օրերուն, և ի՞նչ կ'ընէ այժմ, զիմազրելու համար իր գոյութեան, իր կեանքին, իր խորհուրդութեան, իր պատգամին — որոնց սպասք կ'ընէ ինք — սպառնացող ամբողջովար Յեղափոխութեան մը Պետական վտանգին. կրնա՞յ բան մը ընել. և ի՞նչ կրնայ ընել: Այս կէտերը լուսաբանել պիտի ըլլայ նպատակը յաջորդ էջերուն, ուր պիտի ջանանք մօտէն ծանօթանալ բոլոր այն միջոցներուն որոնցմով եկեղեցին Ռուսիոյ մէջ ընկերային բարեկարգութեան ծրագրին իրականացման հաշուին մեծագոյն փրկադիրը տալէ յետոյ պայքարեցաւ, երբեմն յաջողութեամբ, մերթանջաջողութեամբ, Պետական վտանգին դէմ, ներքին ու արտաքին ճակատներու վրայ հաւասարապէս:

Ինչպէս ծանօթ է, երբ Հոկտեմբերեան Յեղափոխութիւնը իշխանութեան գլուխ անցաւ Ռուսիոյ մէջ, եկեղեցւոյ ու Պետութեան, աշխարհիկ ու հոգեւոր իշխանութեան բաժանման քաղաքականութիւն մը որդեգրեց: 1918 Լենինեան Սահմանադրութեամբ, եկեղեցին Պետութենէն բա-

ժանուած յայտարարուեցաւ: Նոյն օրէնսդրութեան թոյլատրած կրօնական ազատութիւնը, քաղաքականութեան որդեգրումով, Հայրգուեցաւ սահմանադրուած եկեղեցական օրէնսդրութիւնն ալ. վասնզի նոյն Սահմանադրութիւնը, թէև հետո հակա-կրօնական անհաշտ քաղաքականութեան մը ձգտումէն իր խորքին մէջ, եղաւ սակայն իրականութեան մէջ կրօնական հաւածանքի քաղաքականութիւն մը. գրաւուեցան եկեղեցական կալուածները, կրօնական կարգերը արգիլուեցան, կրթութիւնը պետականացաւ, եկեղեցի և ընտանիք, իրրեւ կապիտալիզմի և քրիստոնէութեան դաւաճող սիւներ անխնայօրէն հարուածուեցան, դարերէ ի վեր ժողովուրդի հոգին մէջ ամրացած կենսական սովորութիւններ և աւանդութիւններ վեր ի վայր չընցան, զոցուեցան բոլոր աստուածաբանական ֆաբրիկէները. մէկ խօսքով հին հաւատալիքներու վրայ կառուցուած դարերէ ի վեր նուիրականացած իրաւակարգ մը, հասկացողութիւն մը քանդուեցաւ:

Պոլշէի մի հակա-կրօնական գաղափարաբանութիւնը անխուսափելիօրէն այս ձև օրէնսդրութեան մը յանդեցաւ, օրէնսդրութիւն՝ որ հիմքը եղաւ կրօնական քանդիչ քաղաքականութեան մը:

Իրաց այս վիճակին մէջ, Պետական հաւատքով ու իմաստասիրութեամբ պաշտպանուած, որքան ահաւոր նոյնքան վտանգաւոր թշնամիի մը դէմ ի՞նչ կրնայ ընել Ռուսական եկեղեցին. ապաշխարել փորձութեան այս օրերուն, լսել, աղօթել, բայց նաեւ զարմել. ու դորձեց Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, հոգեկան, իմացական իր բոլոր ուժերուն լարումով, ինչ փոյթ թէ այդ պայքարը իրեն չապահովեց վերջնական յաղթանակը, այնքան արիւնահեղութիւններէ յետոյ ալ:

Արդարեւ, ի՞նչպիսի քաղաքականութիւն մը, ի՞նչպիսի կրօնական կամ եկեղեցական կազմակերպութիւն մը, կամ ո՞ր միտաբան ծիսապաշտ և նուիրապետական եկեղեցին կրնար զիմազրել, յեռ-պատերազմեան ամբողջովար մեծագոյն Յեղափոխութեան մը քանդումի քաղաքականութեան:

1918 Լենինեան Սահմանադրութեամբ,

երբ եկեղեցին Պետութենէն բաժնուած յայտարարուեցաւ, օրուան պատրիարքը Թիխոն, չըջարեալական մը հրատարակեց, ուր կոչ ըրաւ Պետութեան, փոխանակ եկեղեցին քանդելու, վերականգնման աշխատիլ և կը դատապարտէր «բոլոր անոնք որոնք իրենց իշխանութիւնը կը գործածեն հալածելու համար քրիստոնեաները և եկեղեցին»։ Պետութիւնը լռեցուց պատրիարքին ձայնը, ձերբակալելով զայն, այն մեղադրանքով թէ պատրիարքը Սովիէթ կառավարութեան դէմ կը դաւադրէ։ Քէնթըրպրիի և Նորքի արքեպիսկոպոսներու միջամտութեամբ աղատեցաւ բանտէն և մեծաւ 1925ին իր յաջորդները — կառավարութիւնը չարածնեց նոր պատրիարքի ընտրութիւն — Պետրոս և Սերգիոս մետրապոլիտները՝ կառավարութիւնը վստահացուցին Օրթոտոքս եկեղեցւոյ իշխանութեան մասին հաւատարմութեան վրայ և աշխատեցան խորացնել եկեղեցիէն ներս հոգեւոր կեանքը, ա՛յդ կը մնար միայն իրենց ընելը։

Ռուսիայէն դադիծող ռուս եպիսկոպոսները, 1920ին գաղթական Սինոդ մը հիմնեցին Քարլովիյի մէջ — Նուկոսլաիա։ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի աստուածաբանական և փիլիսոփայական ուժերն ու ուղղութիւնները, այնուհետեւ արտասահման ասպարէզ գտան աճելու և զօրմելու։ մասնաւորաբար Բարիկ — ուր հիմնուեցաւ Ռուս Օրթոտոքս Ակադեմիան — Պերլին և Ամերիկա։ աստուածաբանական և փիլիսոփայական խորհողութեան ազատութիւնը անհրաժեշտ էր, ոչ միայն Ռուսիոյ մէջ կրօնական կեանքի պաշտպանութեան, այլ նաև Ռուս եկեղեցիի վարդապետութեան վերականգնման և վերամշակման տեսակէտներէ ալ։

Եկեղեցւոյ ձայնը Ռուսիոյ մէջ ինքնին օրէ օր կը տկարանար։ Պուլշեիզմը, ճարիզմի անկումէն յետոյ, հին պաշտօնական Օրթոտոքս եկեղեցւոյ գոյութիւնը, միապետութենէ դուրս անիմաստ կը գտնէր։ Հակաքրիստոնէական Պետութեան և եկեղեցւոյ միջև հասկացողութիւն մը ստեղծելու ստիպողականութեան առջև, — գէթ արտաքին երեսոյթներէն դատելով — 1922ին ստեղծուեցաւ Կենդանի եկեղեցի մը, որ յետագայ իր գործերով, որդեկրած քաղաքականու-

թեամբ, մեծ հերձուած մը զոյացուց Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիէն ներս, բաժան բաժան ընելով, պառակտելով եկեղեցին ինքն իր մէջ, սպառնելով ու տկարացնելով զայն իր կենսունակութեան ու պայքարի կորուզիլն մէջ։ Աւելի խոր թափանցելու համար այդ կեղծ կրօնական զիմակին տակ պահուած մարդոց — տխուր փառասիրութեանց հաշւոյն — գործունէութեան ու մտայնութեան, հարկ է ծանօթանալ այդ շարժման ուր եկեղեցիին իսկ ծոցէն մարդիկ՝ թաքուն շարժառիթներէ թելադրուած, յանուն եկեղեցական բարեկարգութեան, հիմէն փոքեցին Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, հասցընելով զայն անդունդի մը եզիրքը, իր իսկ զաւկներուն ձեռքով։

Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցւոյ կրօնական պատմութեան մէջ, ուշադրաւ՝ բայց ժխտական եկեղեցական երեսոյթ մըն է ստեղծումը Կենդանի եկեղեցիին։ 1922ին հիմնուեցաւ ան, Ռուս եկեղեցին բարեկարգելու ձգտում ունեցող Բանաստեղծ. ըստ 1927ի մարդահամարի, 84 թեմեր, 140 եպիսկոպոս, 10815 եկեղեցական կը պատկանէին այդ նորելուկ շարժման, Օրթոտոքս հաւատացեալներու 1/3ով, այնպէս որ Կենդանի եկեղեցին Ռուսիոյ մէջ կրօնական երկրորդ տեղը կը բռնէր։ Այդ նորաստեղծ եկեղեցին երկու Սինոդ (Sobor) գումարեց, 1923ին և 1925ին, եկեղեցական բարեկարգութիւնը զաղափարական ու աստուածաբանական նոր գետնի մը վրայ խորսխելու համար։ Կազմեց իր թիւերը նոր վարչականութեամբ մը, հիմնեց իր կրօնական բարձրագոյն ֆաքուլթէները, ծխական կազմակերպութիւնները, և ունեցաւ իր պաշտօնաթերթը, ու բռնէր, կատարել պայքար բացաւ պաշտօնական Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի դէմ, ձեռք առնելով ընդհանուր զեկավարութիւնն ու վարչութիւնը Օրթոտոքս եկեղեցիի, Ռուսիայէն ներս ու դուրս։ Կ. Պոստոյ տիեզերական՝ և երուսաղէմի պատրիարքները այդ շարժման յարեցան։ Անտիոքի պատրիարքը՝ իր ներկայացուցիչը ունէր անոր սինոդին։ Կաթոլիկ եկեղեցին ու Ամերիկան բարեացակամութեամբ կը նայէին յանուն եկեղեցական բարեկարգութեան սկիզբ առնող այդ շարժման վրայ։ Կենդանի եկեղեցին, ճարպիկ խաղարկութեամբ իրեն կապեց Ռուսիայէն

դուրս գտնուող Օրթոտոքս եկեղեցիներն ու եկեղեցականութեան մեծամասնութիւնը, Ամերիկայէն մինչև Չինաստան ու Ճապոն. աւելորդ է ըսել թէ Սովիէթ կառավարութեան անկողնութիւնն ու համակրանքը աւելի ևս կը քաջալերէր այդ շարժման տեսակէտները:

Կ'արժէ, արդարեւ, կրօնական այս նոր շարժման գաղափարարանութեան և կազմակերպութեան վրայ ամփոփ գաղափար մը կազմել, անոր համար մանաւանդ որ Կենդանի եկեղեցին, իր բարեկարգական ձգտումներով, ուղղութեամբ, դէպի նախնական քրիստոնէական կենցաղի իր վերադարձով, կազմակերպողն ու թելադրողը եղաւ, նոյն նպատակներով, նոյն միջոցներով՝ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բարեկարգութեան ձեռնարկող «Ազատ եկեղեցի» ականներու հանրաժանօթ շարժման:

Կենդանի եկեղեցին հիմնեցին Բեթրոկ-բատի քանի մը ամուսնացեալ քահանաները, որոնք 1922ին, երբ պատրիարքը իշխանութենէ դադրած էր, եկան իր մօտ եկեղեցւոյ ընդհանուր վարչութեան մասին խորհրդակցելու համար. պատրիարքէն խնդրեցին Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիին իշխանութիւնը իրենց ձեռք ունենալ, փրկելու համար եկեղեցին. պատրիարքէն ունէրական պաշտօնական պատասխան չըստացած — վասնզի գիտէին թէ պատրիարքը իրենց լարած ցանցին մէջ պիտի չիյնար — Մայիս 16ին՝ այցելութենէն չօրս օր ետք, Ամենայն Ռուսաց Կեղրոնական Գործադիր Կոմիտէի նախագահ Քալինինին գրեցին հետեւեալը. «Մենք — Բեթրոկրատեան քանի մը քահանաներ — այսու կը տեղեկացնենք Ձեզի թէ Թիսոն պատրիարքի հրաժարեցման ի հետեանս, յարմար տեսանք հաստատել Բարձր եկեղեցի Վարչութիւն մը որ Ռուսիոյ մէջ գտնուող բոլոր եկեղեցիներու վրայ իր հեղինակութիւնը պիտի գործադրէ»: Պատրիարքը իր արգելաբանին մէջ Յուլիս 15ին միայն լսեց այս մասին և շրջաբերականով մը ճշմարտութիւնը հրատարակեց, ըսելով թէ ինք ոչ մէկ հեղինակութիւն տուած է իրեն այցելող քահանաներու, յանուն Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի բարձրագոյն հեղինակութեան խօսելու եւ գործելու. բայց ա՛յ ուշ էր, խաղը չահած էին նենգամիտ ու խարբայ քահանաները,

որոնք այդ իշխանութիւնը ապահովեցին յեղափոխական մեթոտներով, հակա-կանոնական միջոցներով: Մայիս 29ին, Կենդանի եկեղեցիի օրէնսդրական ժողով մը գումարուեցաւ, «Եկեղեցւոյ կեանքին օրէնսդրական ձեւափոխութիւն» մը տալու նպատակով: Այդ ժողովը — Piaterka — հինգ անդամներէ կը բաղկանար և անսահման հեղինակութիւն ունէր, Պետական պաշտպանութեամբ, եկեղեցական գործերու մէջ. անոնք կրնային պատժել, առանց դատի ու դատաստանի, ներել, հաց տալ ու անօթի ձգել. Օրթոտոքս եկեղեցին եւ եկեղեցականութիւնը օրինական հիմք չունէին ալ. Ամենայն Ռուսաց Կեղրոնական Գործադիր Կոմիտէն միայն Կենդանի եկեղեցին կը ճանչնար. Օրթոտոքս պաշտօնական եկեղեցիի գոյութեան կը հանդուրժէր այն ատեն միայն երբ այս վիճիւնը ճանչնար և ենթարկուէր Կենդանի եկեղեցիի բարձր վարչութեան: Կենդանի եկեղեցին չճանչցող եպիսկոպոսներէն հարիւրաւորները քսորուեցան, անոր չենթարկուող ծխական կազմակերպութիւններ եւ թեմեր գոցուեցան. այսպէս բարձր եկեղեցի վարչութիւն և Պոլշնիզմ, ձեռք ձեռքի աշխատեցան առաջքը առնելու համար իբրեւ թէ հակայեղափոխական կազմակերպութեանց:

1923ին Մոսկուայի մէջ գումարուեցաւ այդ շարժման առաջին Սինոդը — Գերագոյն Խորհուրդը — 287 անդամներով, որոնք քուէարկելու իրաւունք չունէին. այս պարագան դժգոհութեանց առիթ տուաւ եւ Կենդանի եկեղեցին ինքն իր մէջ պառակտեցաւ. ձախ թեւ կոչուեցաւ Վերածնեալներու Ընկերակցութիւն, աջ թեւ՝ Հին Առաքելական Ընկերակցութիւն (Sodaz), և «Ազատ աշխատաւորական եկեղեցի»(*): Պե-

(*) Պաշտօնական եկեղեցիէն դուրս կազմուած այս կրօնական շերտաւորումները ընդհանուր անունով կը կոչուէին Վերածնեալներ (վերանորոգական), տես Ազատ եկեղեցի, 1925 Մայիս, էջ 309, եւ ըստ Իդիստիայի՝ «Եկեղեցական պանդանոցական դիտակցութեան մէջ այս կրօնական շերտաւորումները ստեղծուեցան քաղաքական անհրաժեշտութեան թելադրութեամբ»: «Եկեղեցական վերածնեալներու Միութիւն»ը, եկեղեցական գործերու մէջ գերակշռող դիրք կուտար աշխարհականներուն. «Ազատ Աշխատաւորական եկեղեցի»ն կ'ուզէր իրեն կապել աշխատաւորութիւնը, իսկ «Հին Առաքելական Միութիւն»ը կ'ուզէր օգտագործել միստիք, խորհրդագաղտ զգացման տէր մարդերը:

տութեան հովանաւորութեամբ կազմուած Եկեղեցիի մէջ ստեղծուած կրօնական շերտաւորումները սիրելի չէին կրնար ըլլալ Պետութեան: Քալինին թելադրեց միանալ, կրօնական շերտաւորումները ներկայացուցիչներ զրկեցին, ստեղծուեցաւ Coalitionի վարչութիւն մը — 10 անդամ Կենդանի Եկեղեցիէ, 6 անդամ Հին Առաքելականէն, 2 անդամ Վերածննդներէ, 18 հոգի՝ 5 եպիսկոպոս, 12 քահանայ, 1 աշխարհական: Coalitionի վարչութիւնը հրաւիրեց երկրորդ Սինոդը, որուն այս անգամ կը մասնակցէին նաեւ կին անդամներ, այդ Սինոդին մէջ կայացան հետեւեալ յատկանշական որոշումները. 1. — Սովիէթ իշխանութեան դէմ նզովքը վերցնել. 2. — Թիւխոն պատրիարքը պաշտօնազուրկ և կարգազուրկ ընելով աշխարհական նկատել. 3. — Ամէն ոք կը հրաւիրուի պաշտպանել Սովիէթ իշխանութիւնը «որը միայն աշխարհի մէջ, կառավարական միջոցներով կ'իրականացնէ երկրի վրայ Աստուծոյ թագաւորութիւնը»: 4. — Պատրիարքութիւնը ընջել «որը հաստատուած է միայն քաղաքական շարժառիթներէ զրդեալով». 5. — Եկեղեցի և Պետութիւն ընդամուսնացած են (*). 6. — Եպիսկոպոսներու ամուսնութիւնը և քահանաներու կրկնամուսնութիւնը ընդունիլ և նուիրականացնել. փակել բոլոր վանքերը. 7. — Սինոդը կ'ընդունի նոր օրացոյցը Յուլիան 12էն սկսեալ. 8. — Սինոդը կը նզովէ Քարլովից գտնուող Օրթոտոքս Սինոդը:

Սինոդի գումարումը Կենդանի Եկեղեցիին մեծագոյն յաջողութիւնը եղաւ. «քառասուն անգամ քառասուն» Եկեղեցիներէն Մոսկուայի, միայն 4-5ը հաւատարիմ մը:

(*) Եկեղեցւոյ և Պետութեան բաժանման սկզբունքը, Օրթոտոքս արդի մեծագոյն խորհուրդներու՝ Bulgakovի, Berdiaeffի, Arsenievի, Zernovի, Glubokowskyի մօտ, Եկեղեցին քաղաքականութենէ և Պետական հակումներէ ձերբազատելու և միայն իր կոչման հունին մէջ մնալու փրկարար տեսութիւն մը նկատուեցաւ: «Օրթոտոքսութիւնը այժմ ազատ է, կը զրէ անոցմէ մին՝ Bulgakov, և պէտք չէ ծառայէ ունէ քաղաքական վարչաձևի: Էն նորմալ և էն սիրելի դրութիւնը՝ Եկեղեցւոյ համար որ կ'ազատէ դայն կղերականութեան փորձութիւններէն, և կ'ապահովէ անոր անկործանարար եղափոխութիւն մը. ոչ պապական-կայսերապաշտութիւն և ոչ՝ կայսերական-պապականութիւն:»

Նացիներ էին Հին Օրթոտոքս Եկեղեցիին, բարեբախտաբար, սակայն, այդ յաջողութիւնը տեական չէր կրնար ըլլալ և չեղաւ. 1923 Յուլիսին պատրիարքը բանտէն ազատեցաւ, և դարձեալ Ռուս Օրթոտոքս Եկեղեցիի վերին իշխանութիւնը ձեռք առաւ (*) և զօրաւոր պայքար բացաւ Կենդանի Եկեղեցիին դէմ, և վերջնոյն ըրած վարչական կարգադրութիւնները, աստուածաբանական, տոմարական, օրէնսդրական բարեփոխութիւնները չեղեալ նկատեց, կոչ մը ուղղեց անոնց վերադառնալու, զղջումով ու ապաշխարութեամբ, ուղղափառ Եկեղեցւոյ գիրկը: Պատրիարքի կոչը մեծ յուզում յառաջ բերաւ, և իրարու միացուց Օրթոտոքսութեան պառակտած ուժերը և ոտքի հանեց Օրթոտոքսութիւնը, Եկեղեցին վերականգնացաւ, Սինոդը իր գործունէութեան վերսկսաւ, պատրիարքը նոր եպիսկոպոսներ ձեռնադրեց աքսորուածներու և գնդակահարուածներու տեղ, կենդանի Եկեղեցին լուրջ վտանգի մէջ էր, և ըստ Իզմիտնիայի վեկայութեան սփերանորեան շարժումը դանդաղ էր պատուաւուում. եկեղեցականները համար դժուար էր խզել կապը Պետութեան հետ որ անցեալում նրանց տալիս էր տնտեսական մեծ շահեր, այսպէս և գոյութիւն ունեցող խմբակցութիւնների մեծ թիւը քիչ յոյսեր էր մատակարարում հաւատաւոր զիտակցութեան, և հաշուի առնելով տնտեսական հնարաւոր շահեր, նորայայտ վերանորոգաների մեծ մասը շուտ եկաւ նորէն գէպի տիստականութիւն» (Ազատ Եկեղեցի, 1925, № 17-19). շատեր զղջում յայտնեցին ու վերադարձան, իսկ անոնք որ չէին կրնար վերադառնալ, դադրեցուած ըլլալով պատրիարքական հեղինակութեամբ ծիսակատարութենէ, շարունակեցին մնալ իրենց «վերանորոգական» գաղափարներուն մէջ, քաղաքականապէս հաւատարմութիւն ուխտեցին Սովիէթ իշխանութեան, ապա նորէն

(*) «Ազատ Եկեղեցի»-ն՝ մուսուլմանները շայատանի մէջ Կենդանի Եկեղեցիի շարժման, կը զրէր. «Տիստն պատրիարքը իր անհուսալ զեկաւարութեամբ, Ռուս Եկեղեցւոյ նաւը անել խորշի մէջ մտցրեց, բաղամթիւ յանցապարտ սխալներ գործեց, և այդ առթիւ վերանորոգական գաղափարը իր բողոքի ձայնը բարձրացրեց ծայրայեղ մի խմբակի կողմից Կենդանի Եկեղեցի անուան տակ (Ազատ Եկեղեցի, 1925 փետր. թիւ, № 8-9):»

փորձեր ըրին մերձենալու պաշտօնական եկեղեցիին «զայն խաղաղեցնելու» սիրոյն. պատրիարքը ներկայացուցիչներ որոշեց բանակցութեան համար, ժողովներ գումարուեցան իրար հասկացողութեան. բայց կենդանի եկեղեցիի ներկայացուցիչները, urbi և orbi, սխալ տեղեկութիւններ տալով կռաւաքութեան, միտքերը պղտորեցին. իզվեստիա, հրատարակեց այդ տեղեկութիւնները, որոնց եզրակացութիւնը սա էր. պատրիարքը կ'աշխատի իրար բերել՝ հակայեղափոխութեան մը վրայ դրած իր յոյսերը՝ բոլոր ոխակսիօնէր տարրերը, ձարական եկեղեցին վերահաստատելու համար. պատրիարքը կը շարունակէ իր հակա-յեղափոխական գործունէութիւնը. ան դրօշակիրն ու առաջնորդն է Սովիէթ իշխանութեան բոլոր թշնամիներուն. ան եկեղեցին ու եկեղեցականներու մեծ մասը քաղաքական պայքարի մէջ կը մղէ ընդդէմ իշխանութեան. պատրիարքի կողմն են Յեղափոխութեան առաջ բերած հաղաթական կարգերէն դժգոհ բոլոր ընկերային շերտերը։ Չանձրանալի պիտի ըլլար էջեր բերել կենդանի եկեղեցիի օրկաններէն յայտնի ամբաստանութիւններու որոնք լուրջ դժուարութեանց առջև կը դնէին Օրթոտոքս եկեղեցին։ Իժուար չէ անշուշտ ենթադրել թէ որքան աւելի ստայօդ ու զգուհիլ եղած պէտք է ըլլան թաքուն ամբաստանութիւններն ու էնթրիկները, որոնք անհետանք չմնացին. թիխօն պատրիարք Արդարութեան Ատեան (Narcomjust) կանչուեցաւ, պաշտօնագրիկուելով արգելափակման տակ առնուեցաւ, իր անուան յիշատակութիւնը արգիլուեցաւ հանրային պաշտամունքներու մէջ, Locum Tenens և Սինոդի անդամները աքսորուեցան։ Ով որ կենդանի եկեղեցին չէր ճանչնար նոյն սեւ ճակատագրին կ'ենթարկուէր։

Կենդանի եկեղեցիի և Օրթոտոքս եկեղեցիի միջև բաղձալի համաձայնութեան մը բանակցութիւնները այս ձև աղէտքի մը յանգեցան, անոր համար որ այդ ջանքերը կ'ըլլային, ըստ Պետական documentներու վկայութեան, Օրթոտոքս եկեղեցին ինքն իր մէջ բաժան բաժան ընելու ստոյգ մտադրութեամբ։

Կենդանի եկեղեցին անգամ մը ևս տէր դառնալէ յետոյ Ռուսիոյ մէջ Օրթոտոքս

եկեղեցիի ճակատագրին, ջանաց իր ազդեցութեան տակ առնել նաև արտասահմանի եկեղեցիները, Եւրոպա, Ամերիկա, Չինաստան ու Ճապոն, կազմակերպուած էնթրիկներով, Պետական պաշտպանութեամբ, Բարիզի մէջ հիմնուեցաւ «Օրթոտոքսութեան պաշտպաններ» անուն ընկերութիւն մը, կենդանի եկեղեցիի գաղափարաբանութեան վրայ, իսկ Պերլինի մէջ «Եզրայրութիւն» մը։ Կ. Պոլսոյ տիեզերական և Երուսաղէմի պատրիարքները սիրաշահուելով ճանչցան պաշտօնապէս կենդանի եկեղեցին. Կ. Պոլսոյ պատրիարքը հրաւիրուեցաւ Ամենայն Ռուսաց պատրիարքութեան, երբ ան առաջարկեց եկեղեցական կոմիտէ մը զրկել Ռուսիա, որուն նպատակը պիտի ըլլար համոզել թիխօն պատրիարքը որ «յանուն եկեղեցւոյ խաղաղութեան, առաջը առնելու համար եկեղեցական հերձուածի մը, ինքզինք գոհելով հրաժարի ակնուն, քաշուելով եկեղեցական վարչութենէ»։ Անտիօքի յոյն պատրիարքը, որ կենդանի եկեղեցիի Ա. Սինոդին ներկայացուցիչ զրկած էր, ծանօթանալով լարուած էնթրիկներուն, անոր դէմ դարձաւ և շրջաբերականով մը իր ներկայացուցիչը ետ կանչեց Սինոդը կոչելով «անաստուածեան սատանայական ժողով», մինչ թիխօնը կը ճանչնար «միակ բարձրագոյն և օրինաւոր հեղինակութիւնը իբրև Ամենայն Ռուսաց պատրիարք»։ Իսկ Կ. Պոլսոյ յոյն պատրիարքին միջամտութիւնը Ռուս եկեղեցական ներքին գործերէն ներս կը նկատէր «անընդունելի, ցաւալի միջամտութիւն»։ Քէնթրեպրիի արքեպիսկոպոսն ալ դժգոհ մնաց Կ. Պոլսոյ պատրիարքի բռնած դիրքէն. վերջինս ինքզինք պաշտպանեց պաշտօնապէս յայտարարելով թէ ինք զոհ գացած է կենդանի եկեղեցիի կողմէ կաշառուած պատրիարքարանի պաշտօնեաներու, որոնք իրմէ պահած են ճշմարտութիւնը, մինչ իր փափաքը եղած է զրկուելիք կրօնական կոմիտէի միջոցաւ իրազեկ ըլլալ Ռուս եկեղեցին բզկտող կրօնական վէճերուն։

Շատ յատկանշական է նաև Կաթոլիկ եկեղեցւոյ դիրքը կենդանի եկեղեցիի նկատմամբ։ Վատիկան, նախապէս անբաւեացկամ էր կրօնական այդ հերձուածի նկատմամբ, և կարտինալ Mercier, յանուն

պատկերն՝ Անգլիոյ թագաւորին և Միացեալ Նահանգաց Նախագահին նամակներ գրելով խնդրեց թիփսն պատրիարքին պաշտպանութեան ի նպաստ քաղաքականութիւն մը, դատապարտելով կենդանի եկեղեցին, իբրեւ անաստուածեան շարժում մը. բայց վատիկան, ստիպուեցաւ լեզուն փոխել. Պապական Ինտիտիտիտիոնախագահ ժիզուիթ H. Herpigny, իր «Եկեղեցական կեանք Մոսկուայի մէջ» գրքոյկով, մութ ու գոհնիկ հաշիւներէ առաջնորդուած, դատապարտեց թիփսն պատրիարքն ու անոր եկեղեցականութիւնը. «անոնք, կը զրէր, տգէտ, անխիղճ, հակա-պոլշիկ, քարոզել չգիտցող և միայն իրենց երկար մօրուքներով ու մազերով հետաքրքրուող մարդեր են»։ Եւ արդար կը գտնէր կենդանի եկեղեցիի շարժումը։ Ժիզուիթ եկեղեցականը, իր անունը և իր կարգը արդարացող ախտավարակ հոգեբանութեամբ, և պէտք է ըսել նաև, «ժիզուիթութեամբ», թաքուն ու մարդորսական շիւ շարժառիթներէ մղեալ, պատր ջութի մէջ ձուկ որսալու անբարեխղճութեամբ և անբարոյութեամբ, սիրաշահեցաւ կենդանի եկեղեցին, որ 1926 պաշտօնական մէկ դումարումին մէջ, իր ատենագրութեանց մէջ արձանագրել տուաւ թէ «Ժիզուիթ H. Herpigny անհուն ծառայութիւններ մատուց Սինոդին»։ Ի՞նչպէս կարելի է բացատրել այսպիսի կոյր տալթոնիզմ մը, ժիզուիթ վարդապետի հաշուոյն։ Այդ զիրքը գրուեցաւ, նախալարձակումով մը պատրիարքին վրայ, որպէսզի ժիզուիթը կարենայ երկրորդ անգամ Մոսկուա մտնել վատիկանի մասնաւոր միտինով. արտօնուեցաւ իր մուտքը Սովիէթ իշխանութեան կողմէ։ Մոսկուա մեկնելէ առաջ գաղտնի եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ, և Մոսկուա իր բնակութեան առթիւ չորս նոր կաթոլիկ եպիսկոպոսներ ձեռնադրեց, կացութեան տէր դարձնելու համար, Ռուս եկեղեցիի կրօնական պառակտումներուն մէջ, կաթոլիկ եկեղեցին. այսպէս են ու այսպէս կը զործեն ժիզուիթները . . . պէտք կ'այ աւելիրն . . .

Կենդանի եկեղեցին, միւս կողմէ որոշ հակում մը ունէր, եւ կը փնտրէր իր «բարեփոխեալ» նուիրապետութիւնը ձեւաւորել կաթոլիկ նուիրապետութեան դը-

ՊԱՆԱՍԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՔԱՆԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՅՈՐԴԱՆԱՆՈՒ ԶՈՒԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Միւս կողմէ ակներեւ է որ վերողբեալ բովանդակ պատմուածքը, Ալիյան Բա'ադի մատակ կովուն հետ իբր ամուք ներկայացուելը, մատակին ու իր հորթին տրուած կարեորութիւնը, հորթին՝ չաստուածներու ընտանեկան փաղանգէն ներս առնուելը, կոպ ունին կենդանի-ստորոգելիին հետ, այսինքն զայն խորհրդանշող հորթին, որ Հատատի բոլոր պատկերներուն մէջ կը տեսնուի, մինչեւ խոր ժամանակները։ Հո'ս գիցարանօրէն ներկայացնել ուղուած առասպելը շատ յստակ է. Բա'ադը խորհրդանշող մատաղաւ ու ազնուազգի ցուլը,

բութեամբ (*). Պոլշիկները չէին կըրնար սակայն այս խաղը կ'լիւն. այսինքն, թոյլ չէին կրնար տալ որ Ռուսիոյ մէջ, կենդանի եկեղեցականներ կաթոլիկ եկեղեցւոյ նման զօրաւոր նուիրապետութիւն մը կազմէին, որ արտասահման զօրաւոր քաղաքական կուսակցութիւններ ունէր իր ազդեցութեան տակ. և թոյլ չտուին որ այն զէնքերը — Կենդանի եկեղեցիի քահանաները — որոնցմով Ռուսական եկեղեցին կը քանդուէր, անցնէր ուրիշներու ձեռքը։

Տեսնելէ յետոյ կենդանի եկեղեցիի ծագման ուրուագիծ — պատմականը, այժմ ծանօթանանք այդ շարժման գաղափարաբանութեան որ տակն ու վրայ ըրաւ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, փութացնելով անոր քայքայումը։

(Շարունակել)

ԱՐԹՈՒՆ ՎՍՐԴԱՊԵՏ

(*) Այս առթիւ Համայնալար Անաստուածեան Օրկանը կ'ըսէր «Ինչ որ մեզի պէտք է, այնպիսի բարեկարգութիւն մըն է որ մի' անգամ և ընդ միշտ, դուրս նետէ մարդկային գիտակցութեան ձեռք բոլոր բարեկարգութիւնները. առնուազն բոլոր կրօններուն տրուած ամբողջական մահացու հարուած մը միայն կրնայ զոհանել զմեզ. ո'չ հին և ո'չ բարեկարգեալ եկեղեցի»։

անած Սամաքի լիճի գաւառին պարարտ արօտավայրերուն մէջ, կը թուէր ծնունդը եղած ըլլալ ակերու չաստուծոյն, Բա'աղի որդի՝ Ալիյանի: Բա'աղ, փոթորկի ու բարերար անձրևներու չաստուծը, իր կարգին ծնունդ կուտայ աղբիւրներու չաստուծոյն, որ ինքն ալ փեսայ կ'առնէ Անադ չաստուծուհիին հաճոյք պատճառած արօտավայրերուն մէջ մակաղող անասունը: Եւ արդէն իր պաշտելի հորթը գգուող մատակ կովը Անադի կամ իր նախնական ձեւերէն մէկուն կրկնութիւնը չէ: Ռամսէս Բ.ի պաշտած ցուլին և Անդա (Անադ) կաթնասուն մանկան կրկին որակումները համաձայն են ուրեմն փիւնիկեան դիցարանութեան: Այս բոլորին մէջ միակ չահեկանութիւնը հո՛ն է՝ որ կենդանական կուռքերու պաշտամունքին ետե կար ընդարձակ դիցաբանութիւն մը, ուր ամէնէն շատ պաշտուածը վայրի կենդանին էր աւելի, ակերու կամ աղբիւրներու պաշտամունքին յարակից: Վերին Յորդանանի հովտին մէջ ծնած ու պաշտուած չաստուծային հորթին պէտք է կցորդել նաեւ égele կամ մատղաշ ցուլը՝ որ յայտնի է թէ պաշտամունքի առարկայ էր Իսրայելացիներու մօտ: Անապատին մէջ եթէ ոսկիէ հորթին պաշտամունքը խնդրոյ առարկայ է, ասիկա թեւեւ ստուերած մըն էր Պաղեստինեան պաշտամունքի մը ատեն և Յերոբոամի իշխանութեան օրով, որ ոսկիէ երկու հորթ կանգնեց, մէկը Բէթէլի, իսկ միւսը Յորդանանի ակերուն քով գտնուող Դանի մէջ:

«Եւ ընկալաւ (Ահարոն) ձեռաց նոցա, եւ ձուլեաց զայն քանդակագործով, և արար որք ձուլածոյ... արարին իւրեանց որք ձուլածոյ և երկիր պագին նմա... և առեալ զորքն զոր արարին՝ այրեաց հրով, և խարտեաց զնա մանր...» (Ելմ ԼԹ, 4-21):

«... և մի՛ երթայցէք զհետ ոչնչիցն, որ ոչ ինչ վճարեն, և ոչ փրկեն. քանզի չեն աստուածք...» (Ա. Թագաւորութիւն ԺԲ, 20):

Շատ մը յայտնի գիտուններ կ'ընդունին որ անապատին մէջ «ոսկի հորթ»-ին պատմուածքը ներշնչուած է բանակութեան զիտաւորութենէ մը, Յերոբոամի ջատագոված պաշտամունքին դէմ: René Dussaud գիտել կուտայ որ Դաւաւրաց ԺԵ. 1-4 և 7-13 համարները կը պատշաճին բնագրի մը՝ որ նկատի ունէր կուռքի մը

չինութիւնը ու պաշտումը. մինչդեռ Դաւաւրաց ԺԵ. 5-6ը կը խօսի եփուղի (éphod, վակաս) մը և թերափի (teraphim) մը մասին:

«... և տուն Միքայի՝ նմա տուն Աստուծոյ, և արար եփուղ և թերափ. և ելից զձեռս միոյ յորդոց իւրոց, եւ եղեւ նմա ի քահանայ»:

Իսկ Դաւաւրաց ԺԶ.ը երկու աղբիւրներն ալ կը լրացնէ ու ասիկա յայտնի կ'ըլլայ խմբագրին անուշադրութենէն, որ 17-18 համարներուն մէջ մտցուցած է՝ ha-pesel և ha-masseka (երկու բառեր՝ որոնք միացած պէտք էին ըլլալ՝ մետաղէ կուռքը նշանակելու համար) իբր յիշատակութիւնը եփուղի և թերափներու: Սոյն երկու աղբիւրները ասո՛վ ալ կը զանազանուին իրարմէ այն իրողութեամբ՝ որ մէկուն մէջ Միքայի որդին իբր քահանայ կը ներկայացուի, իսկ միւսին մէջ՝ Դաւաւրացի մը: Ինչպէս որ շատ գիտուններ հինէն ի վեր ընդունած են, շատ հաւանական է որ Միքայի գործածութեան համար «քանդակագործուած» ու Դանայի մէջ կանգնուած կուռքը մատղաշ ցուլ մը կը ներկայացնէր: Կ'ըսուի որ ոսկիէ հորթին այս պաշտամունքը ի պատուի մնաց «մինչև երկրին բռնադաղթը», ինչ որ կ'իմացուի Սամարիայի անկումով, 721 (Ք. ա.): L. Desnoyers կ'ընդունի 730 թուականը, որ կը համապատասխանէ Դաւիթի և Դադա'աղի գրաւման՝ Թեկլաթփաւասար Դ.ի կողմէ: Եւ արդէն Դանացիք Յորդանանի ակերուն մօտ հաստատուելով, մտած եղան Տիւրոսի և Սիդոնի տնտեսական իրաւասութեան տակ, ինչ որ կը մեղադրէ արդէն Դերովայի երգը:

«Դադ յայնկոյս Յորդանանու բնակեաց. եւ Դան՝ ընդէ՞ր բնաւ պանդխտիցիս ի նաւս. Ասեր՝ բնակեաց ծովեզերք ծովուց, և ի կիրճս նորա բնակեցէ: Զարուղոն՝ ժողովուրդ անձնախառտ ի մաս, և նեփթաղիմ ի բարձունս ագարակի» (Դաւաւրաց Ե. 17-18):

Այսպէս ուրեմն Ռաս Շամրայի փիւնիկեան բնագիրները անսպասելի լոյս կը տարածեն «Սամարիոյ մեղք»-ի ծագման վրայ, զոր Յերոբոամի ժամանակ իսրայելացիք կը պաշտէին (ոսկիէ հորթը), կենդանի է (չ)աստուած քո, ո՞ր Դան» աղաւակներով (Ամովս. Ը. 14): Անկէ յետոյ Յորդանանի ակերուն շուրջ գործածութեան մէջ եղող չաստուծային մատղաշ ցուլին

պաշտամունքին հետեւեցան Քրիստոսէ յառաջ ԺԴ. դարը հասնող Ռաս Շամրայի բնագիրներէն սկսեալ մինչև Սամարիոյ անկումը, որ է Բ. հաղարամեակի վերջին դարերու ընթացքին Դանացիներու Յորդանանի հովիտը բնակութենէն մինչև Յերոքոմամ Ա.ի միջամտութիւնը (931-910՝ Ք. ա.)։ Այս բացատրութիւնով իսպառ մերժուած կ'ըլլայ խորայեկեան «ոսկի հորթ»ի պաշտամունքին եզրպտական ծագում ունեցած ըլլալու ամէն վարկած։ Խորայեկացիք երբ չփման մէջ մտան Հատատ չաստուածը պաշտող ցեղախումբերու հետ, իրենք ալ հետեւեցան միևնոյն պաշտամունքին, բայց ասիկա եղաւ շատ հնագոյն թուականի մը։

Ռաս Շամրայի բնագիրներուն մէջ շատ որոշ կերպով կ'երևայ որ շատ հնագոյն ժամանակի մը մէջ քանանացի կարգ մը ցեղեր՝ որոնք այնքան ջերմ կերպով կը պաշտէին մարդկանց կողմէ ամենամեծ ուժը ճանչցուած և իբր այդ խորհրդանշուած ցուլը, հեռացան այդ անարգ պաշտամունքէն ու էլը պաշտել սկսան։ Խորայեկի եահլէն այս ուղղութեամբ ալ ուրեմն իր ծայրը լսելի դարձուց «ոսկի հորթ»ի կամ ցուլի պատկերին միջոցաւ։ Այսպէս ըլլալով հանգերձ, Բեթելի մէջ ցուլի կուռքը էլի պաշտամունքին կը յարէր. իսկ Դանի մէջ՝ Բա'աղի խումբին, ու նոյն իսկ աշխարհագրական բաժանմամբ քանանացի ցեղախումբին ծանօթ ամենահնագոյն չաստուածը էլն էր և Բա'աղ մակդիրին տակ Դանանացիք Հատատը պաշտեցին ա'յն ատեն միայն՝ երբ գէպի հիւսիս իրենց գաղթին ժամանակ հասան վերին Յորդանան ու Լիբանան։ Փիւնիկեան հնագոյն աւանդութեանց մէջ հիւսիս ըսելով միշտ Լիբանանը հասկցած են։ Այդ աւանդութեան յիշատակը հասած է մինչև եգեկիէլի մարգարէութեան մէջ՝ որ «հիւսիսի իշխաններն» ու «Սիդոնացիներ» հաւասար նկատուած է։

«Անդ ամենայն իշխանք հիւսիսոյ, և ամենքեան նոքա զօրավարք ասորեստանոյն, իջեալք վերաւորք հանդերձ անին զօրութեամբ իւրեանց»։

Ռաս Շամրայի բնագիրներուն մէջ, Բա'աղի մասին խօսելու առթիւ, ա'յն չաստուածութիւնը՝ որուն յետնագոյն արձանագրութիւնները akroréites և libanéotes

անունները պիտի տային, անդին Հուլէ (Սամաք) լիճի գաւառին մէջ գտնուած Անագ չաստուածուհին «գէպի հիւսիս» կը յառաջանայ, այսինքն գէպի Լիբանան։ Եւ արդէն Ռաս Շամրայի գիւցաղնավային վերջին տունը միթէ զայդ չլի՞ հաստատեր. «և Բա'աղ հասաւ «ամենամեծ» բարձրութիւնը հիւսիսի», որ է Լիբանան։

«Անագ կոյսը կ'աւարտանայ. [այն երկիրը] նէ (իւր) քայլերը կ'ուղղէ, ու նէ կը հասնի Ահաւասիկ, նէ կ'ուղղուի գէպի Բա'աղը, Հիւսիսի բարձունքներուն (վրայ)»։

Այսպէս փիւնիկեան ծովեզերքներուն վրայ փիւնիկեան պաշտամունքներու եւ Յորդանանի ակերուն մօտ կիրարկուած հնագոյն պաշտամունքներուն միջև գոյութիւն ունեցող սերտ աղերսը կը բացատրուի համեմատաբար նորագոյն շրջանի մը Բանի պաշտամունքով։ Փիւնիկիցիք ու մասնաւորապէս Բիւրիդոնցիք (Պէյրութցիք) իրենց չաստուածներու խումբին մէջ առաջին զիծի վրայ դրած էին Ափրոդիտէն, էրոսն ու Բանը։ Սեւեակեանց շրջանին, Քրիստոսէ երեք դար յառաջ, Ալիյանը փոխակերպուած է Բանի, սա՛ ալ ակերու չաստուած։ Այսպէս ուրեմն պատմական ամենահին շրջանէն սկսեալ՝ ուր կրօնական պաշտամունքը բոլորովին բնասէր ձե մը կը ստանայ, մինչև հեթանոսութեան անկումը, կը նշմարուի միևնոյն յիզարջմանը զիծը, աղբիւրներու չաստուած Ալիյանի պաշտամունքին մէջ։

Ռաս Շամրայէն գտնուած գիցաբանական նորագոյն բնագիրները ուրեմն, իրենց ընդհանուր գիծերուն մէջ երեան բերին, ըլլա՛յ հարաւային թէ հիւսիսային Պաղեստինի մէջ, շատ սերտ աղերսներ Հին Ուխտի անցեալ պատմուածքներուն հետ, ինչ որ կը հաստատէ թէ Հին Ուխտի շատ մը գէպքերը կը պատկանին շատ աւելի հնագոյն ժամանակի մը՝ զոր կարելի էր եղած ենթադրել ցարդ(*)։

ԱՐՏԱՒԱԶԻ ԱՐՔԵՊՍ.

(*) René Dussaud: Cultes Cananéens aux sources du Jourdain: Syria: 1936. Paris. Հատոր ԺԷ. էջ 283 - 295։

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Ծառ. Սիսի 1942, էջ 8843)

2. — ՅՈՒՍԵՓՈՍԻ ՆԱԽԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ(*)

«Հին երուսաղէմ Քաղաքը, երկու բլուրներու վրայ կառուցուած էր, որոնք իրարմէ ձորով մը բաժնուած էին, կռայարկ պատնէշ մը զայն կը պաշտպանէր, բացի անանց ձորերու տակի մասէն, ուր մէկ շրջապատ մը կար, իսկ ձորին մէջ գտնուող տունները իրարու դէմ առ դէմ կը գտնուէին:

Այս բլուրներէն մին որ Քաղաքին ամենէն բարձր և ամենէն ուղղաձև մասը կը կազմէր, իր այս անառիկ զիրքին պատճառաւ, Սողոմոնի՝ Տաճարին առաջին հիմնադրի հօր Դաւիթ թագաւորէն «բերդ» կոչուեցաւ, իսկ մենք զայն «բարձր հրապարակ» կը կոչենք:

Միւս բլուրը, որ երկու կողմերու վրայ կը ծռէր, Ակրա կը կոչուէր, հոն կը զբոնուէր Սողոմոն Քաղաքը» (Յովսէփոս, Վասն Պատերազմացն Հրէից, Ե. Դ. 1):

Բարձր և ուղղաձև բլուրը բացայայտօրէն այժմեան Սիւն լեռն է, որ իր ամբողջ երկայնքին հաստաբետ զանգուած մը կը կազմէ և որ ժայռերու կոյտ մըն է որ կ'իշխէ Տաճարին շրջապատին վրայ, ամենէն բարձր մասը 35.5 մէթր է անկէ որ այժմ կը տեսնուի:

Ամբողջ դժուարութիւնը ցած եւ կոր բլուրը գտնելուն մէջ կը կայանայ, որուն վրայ Ակրան կամ Սողոմոն Քաղաքը կառուցուած էր:

Ոմանք զայն Սիւն բլուրին վրայ կը դնեն, ենթադրելով որ հիւսիսէն դէպի հարաւ կ'ընթանար, անանուն ձորով մը, որ արդի Հայոց թաղը Հրէից թաղէն կը բաժնէր: Այս ենթադրեալ բլուրը սակայն, որ այսօր ալ աչքի չի գարներ, ժամանակին ալ շատ փոքր էր, ինչպէս որ կ'երևի կուտակուած հողակոյտերէ կազմուած էր: Իրականութեան մէջ, ժայռը արեւելեան բլուրին և կեդրոնական մեծ ձորին կողմը կը հակէր, բայց միայն 6 մէթր և 45 սանթրիմէթր բարձրութիւն մ'ունէր: Ուստի

անկարելի կը թուի զայն մեծ ձորին մէջ դնել, որ արդէն Քաղաքը երկու մասի կը բաժնէր, մանաւանդ երբ նկատի առնենք այն տունները որ իրարու վրայ կը շարունակուէին: Իսկ ոմանք ալ, Սողոմոն բլուրը և Սողոմոն Քաղաքը բարձր բլուրին հիւսիսակողմը կը դնեն: Այս դրութեան մէջ, այն ձորը որ երկու Քաղաքները իրարմէ կը բաժնէր Տիւրոպէոնի կամ Պանրափաճառաց անունով կը կոչուի Յովսէփոսի կողմէն, այս այն ձորն է որ այժմեան Յոպպէի դուռէն մինչև Տաճարին շրջապատը կ'երկննայ:

Նախապէս ըսինք թէ, այս ձորը ճշտելու համար, անհրաժեշտ էր կատարել հետազոտութեամբ ուշադիր քննութիւն մը, իսկ կատարուած խուզարկութիւններն ալ մեզի ցոյց կուտան թէ, մակարդակի տարբերութիւններ մը երևան կուգան, Յովսէփոսի նման չենք կրնար ըսել թէ, այս ձորը մինչև Սելովամ կ'երթայ. վերջապէս, ստիպուած ենք ընդունիլ որ, Սուրբ Յարութեան Տաճարին բլուրին վրայ պէտք էր դնել Հին Քաղաքը, ինչ որ հակառակ է բոլոր միւս տուեալներուն: (*)

Յաճ և մահկաձև բլուրը, արեւելեան բլուրն էր, այն ձորը որ բարձր բլուրը կը բաժնէր և ըստ Յովսէփոսի մինչև Սելովամ կ'երկննար, ուրիշ բան մը չէր եթէ ոչ հովիտ (վատի) մը, որ Դամասկոսի դուռէն կ'սկսէր և Սելովամի աւաղանին քով կը վերջանար և որ Քաղաքը երկու մասերու կը բաժնէր, Արեւելեան բլուրը և Արեմտեան բլուրը: Ան յայնկոյսն է:

Ինչ որ ալ ըլլայ այս բառին ստուգաբանութիւնը, իր բուն նշանակութիւնը մեզի կը յայտարարուի, միւս բլուրին տրուած անունով, որ յայնկոյսն է:

Երկու բլուրներուն արեւելեան և արեմտեան կողմերէն զիտելով և իրենց շրջապատը նկատի ունենալով, բարձր բլուրը ուղիղ էր, իսկ ստորին բլուրը կոր էր:

Արեւելեան բլուրը բոլորովին կորած էր, համեմատութեամբ իր զիմացի հաստաբետ զանգուածին, ան միւսէն 35 մէթրէն աւելի ցած էր:

(*) Վասն Պատերազմացն Հրէից, Ե. Դ. 1: Հրատարակութիւն Ֆիրմէն - Տիւսո:

(*) Այս եզրակացութեան յանգած էր Հ. Ժերմէն-Տիւրան վանքին նորոգութեան առթիւ, Յունվար 1891 ին:

Յովսեփոս վերստին կը շարունակէ եւ կ'ըսէ «Այս վերջինին (Ակրա) զիմաց երբորդ բլուր մը կար, որ բնականէն աւելի ցած էր Ակրայէն, և անկէ աւելի երկայն ձորով մը կը բաժնուէր, որ ատենօք Միւս (մէկալը) կը կոչուէր»։ Այս հատուածը որ Յովսեփոսի կողմէն յիշատակուած է, շատ մը կերպերով թարգմանուած և մեկնուած է։ Հատկանշական թարգմանութիւնը «Ab alia lata valle» (միւս լայն ձորով մը) «Միւս» բառին ո՛չ բնագիրը և ո՛չ ալ գիրքը նկատի չէ առած։ Բաց աստի մեզի համար բաւական է բանալ Յունական Գանձապատումը (Thesaurus), ըմբռնելու համար թէ, «Միւս» բառը յաճախ տարբեր խմատ ունի։ Միւս կողմէն, եթէ երբեք ստորդ կերպով ընդունինք մեր թարգմանութիւնը, Յովսեփոս ո՞ր բլուրի մասին է որ կը խօսի։

Ապահովաբար Սիոն բարձր լեռն մասին չէ, այդ մասին խօսած էր արդէն, ո՛չ ալ արեւելեան բլրան համար, որուն վրայ Տաճարը կառուցուած էր։ Մենք զայն պիտի նշնանենք Ակրային հետ։ Յետոյ պիտի խօսի Պէղէթայի մասին, կը մնայ ուրիշն Ս. Յարութեան բլուրը միայն։ Մեր այս լուծումը զիւրին պիտի ըլլար, եթէ Յովսեփոս՝ երբորդ բլուրին Ակրայէն աւելի ցած եղած ըլլալը չըսէր, քանի որ այն բլուրը որուն վրայ Ս. Յարութեան Տաճարը կը գտնուի, բոլորէն ալ աւելի բարձր էր։ Սակայն այս գծաւորութիւնը երեւութական է։ Յովսեփոս չըջապատին համաձայն Քաղաքը կը նկարագրէ։ Քաղաքը՝ հորաւէն, արեւելքէն և արեւմուտքէն պարիսպով միայն պաշտպանուած էր, վասնզի՝ ձորերը անանցանելի էին, այս մասին մէջ երկու բլուրներ կային։ Հիւսիսէն ուրիշ պարիսպ մը կը միանար առաջինին, հաւանաբար Յոպպէի դրան և Տաճարի (Հարամ) չըջապատին միջև գտնուող կէս ճանապարհին վրայէն, այս պարիսպը դէպի հիւսիս կ'ուղղուէր և Տաճարի (Հարամ) չըջապատին հիւսիսակողմին վրայ կը վերջանար։ Այժմ՝ Յովսեփոս այս մասին է որ կը խօսի։ Եթէ երբեք, Յովսեփոս այս բլուրի մասին է որ կ'անկնարկէր, անկիւ պէտք էր բոլորէն բարձր ըլլար, քանի որ ան Քաղաքին հիւսիս-արեւմուտքին վրայ կը բարձրանար։

Սակայն Յովսեփոս այս բլրան առաջին մասերուն վրայ է որ կը խօսի, մինչև այն

պարիսպը՝ որուն քարաշարերը Ս. Յարութեան Տաճարին մօտ, Թուսական վանքին մէջ և աւելի հեռու Յունաց Խարաւամպոս վանքին մէջ գտնուեցան^(*)։

Շատ հաւանական է որ, Յունաց Խարահամու վանքին ընդարձակ ջրամբարները, թերեւս պաշտպանութեան այսպիսի դրութեան մը մասը կը կազմէին։ Արեւմտ, Քաղաքին այս մասը կրնանք արեւարձան մը կոչել, որ Առաջին և Երկրորդ պարիսպներուն միջև գտնուելով, առանձին բլուր մը կը ձևացնէր որ Ակրայէն աւելի ցած էր, որու մասին է որ Յովսեփոս կը խօսի։

«... Այս վերջնայ (Ակրա) զիմաց, երբորդ բլուր մը կը գտնուէր, որ բնականէն Ակրայէն աւելի ցած էր և լայն ձորով մը կը բաժնուէր, որ ատենօք Միւս (մէկալը) կը կոչուէր»։

Բայց Ասմոնեանց թագաւորաց շրջանին, ուզելով Տաճարը Քաղաքին միացնել անոնք ձորը լեցուցած էին, ջանալով որ Ակրայի գաղաթը Տաճարին գաղաթէն ցած ըլլար, և վերջինը բարձր երևար առաջինէն։

Այս բաղադատութիւնը խնդիրը շատ լաւ կը լուսաբանէ։ Մենք, այս մասին պիտի անդրադառնանք երբ մասնաւորաբար խօսինք Ակրայի մասին։ Յովսեփոս բլուրներու մասին խօսելէ վերջ, իր նկարագրական տեսութիւնը կը վերջացնէ, ապա կը խօսի այն ձորին մասին որ գտնուէր կը բաժնէր։ «Պանրավաճառաց կամ Տիրոպէտի ձոր», որու մասին ըսինք թէ Վերին Քաղաքը ստորին բլուրէն կը բաժնէր, մինչև Աւելու վամ կը տարածուէր, որ անոյշ և առատ աղբիւր մըն էր։

Ասկէց զատ, Քաղաքին երկու բլուրները խորունկ ձորերով չըջապատուած էին, որոնք անանցանելի գահալէժներ կը կազմէին։ Տիրոպէտի ձորը, այն ձորն էր որ այժմու Դամասկոսի դռնէն մինչև Գիհնի ձորը կ'երկնայ։ Այժմեան Աւելուամի աղբիւրը, ինքնարուխ աղբիւր մը չէր, վասնզի, իր ջուրերը Ս. Մարիամի աղբիւրէն ջրմուղով մը կուգային։ Բայց նրկատելով որ, այս աղբիւրը ձագումովը

(*) Սպասաւար Պրն. Կոնտէր (Le Majeur Conder), այս եզրակացութեան առջև չընկրկիր, և Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ գտնուող Յովսեփ Արեմաթացիի գերեզմանը Դաւիթ մարգարէին գերեզմանը կը կարծէ։

ստորերկրեայ էր, արտաքնապէս ազդելի մը երևոյթը կը ներկայացնէր, և մինչև ցայսօր զայն ազդիւր կը կոչեն։ Յովսեփոսի վերջին հատուածը յատկանշական և վճռական է ինպատու մեր այն բացատրութեան զոր պիտի թուենք։ Ուրեմն, խորունկ, երկու ձորերը զորս Քաղաքին երկու բլուրները կը շրջապատէին կեդրոնի ձորն են, իսկ հարաւ-արեւմտեան ձորը մինչև ցայսօր էլ-Ռէհապի կը կոչուի, ուստի այդ երկու բլուրները Արեւմտեան բլուրն են, ինչ որ ամէն ոք կ'ընդունի, և Արեւելեան բլուրը կեդրոնի հեղեղափն կը միանար։

Ընդհակառակը, անկարելի է ընդունիլ որ, այն բլուրը որ Ս. Յարութեան Տաճարին առջեւ կը գտնուէր, զուրի կողմէն խորունկ ձորով մը շրջապատուած ըլլար։ Այս ակներև հետեւութիւնը մեզի հետեւալ եզրակացութեան կ'առաջնորդէ. Ստրին Քաղաքը, Արեւելեան բլուրին ստորնագոյն մասին վրայ, իսկ Վերին Քաղաքը արեւմտեան կողմը կը գտնուէին, իսկ Տիրոպէսի ձորը գտնուէր մին միւսէն կը բաժնէր։ Յովսեփոս շարունակելով իր տեղագրական նկարագրութիւնը, ներող Պարիսպին և Պէշէթա կոչուած Չարրոգ բլրան մասին կ'ըսէ. — Այս չորրորդ բլուրը, անտարակոյս այն բլուրն էր, որ Տաճարի (Հարամի) շրջապատին հիւսիսակողմին վրայ կը տիրէր։ Հրեայ պատմաբանին բացատրութիւնները զորս տուինք, մեծ զգուշութեամբ նկարագրուած են, ան քաջ առ քաջ իրողութեանց կը հետևի։ Յովսեփոս նախ երկու բլուրներու և ապա Չորրորդ բլուրի մասին կը խօսի, և իր բացատրութիւններուն մէջ հակասութիւններ չկան։

Այնպէս որ, ունէ անպատեհութիւն չկայ ենթադրելու որ, Սողոմոնեան Տաճարը իր բլուրովը մէկտեղ, Քաղաքին նկարագրութեան մէջ պարփակուած չէր։ Ան, հողին ցցուածքին մասին կը խօսի։ Ուստի, հրեայ պատմաբանին մասին ունէ առարկութիւն կարելի չէ ընել։ Մենք վերապահում մ'ունինք սակայն։ Երբ Յովսեփոս կ'ըսէ թէ, Վերին Քաղաքը իր անառիկ դիրքին պատճառաւ, «Բերդ» յորջորջուեցաւ Դաւիթ արքայէն, մենք զայն կասկածելի կը զըտնենք, վասնզի այդ տեղեկութիւնը Ս. Դիրքէն չէ որ կուգայ և պատմաբանը մեզի չի յայտնէր թէ ուրիշ ազդիւրէ մ'առած

ըլլայ այդ յորջորջումը, վասնզի Յովսեփոս հին պատմութիւնը ստուգելով, ըստ իր ջատագովական տեսութեանց ինչ ինչ ուղղումներ կ'ընէ, մինչդեռ մենք պէտք է որ ընդունինք այն ամէն բաները որոնց մասին իբրեւ ականատես տեղեկութիւններ կուտայ^(*)։

Իր նկարագրութիւնը, տեղերու քնննութեան համաձայնեցնելու համար, նախ և առաջ հարցում մ'ուղղենք իրեն, որուն պատասխանէն կ'ստուգուին ամէն բան։ Ո՞ր պէտք է զննէք Քաղաքին չուկէտը։ Քանի որ, ստույգ է թէ Յերուսաղիմը քաղաքն էր որ դարերու ընթացքին դարգացումներ ունեցաւ, Յերուսաղիմը քաղաքը ո՞ր կը գտնուէր, ո՞ր էր իրենց նշանաւոր և անուանի միջնաբերդը, Դաւիթի քաղաքը ո՞ր կը գտնուէր։ Կը խնդրենք մեր ընթերցողներէն որ մեր այս հարցումները նկատի առնեն սկոլաստիքեան եղանակաւ մը։ Փոխանակ չոր և ցամաք տեղեկութիւններ ստանալու, աւելի լաւ է որ, յստակ, մեկին և բացայայտ կերպով հասկնանք, հեռաւոր անցեալի մը մշուշներուն ներքեւ գտնուող իրականութիւնները։ Ուրեմն հարց կը զննենք Սիոն լեռան և Դաւիթի Քաղաքի մասին։ Նկատելով որ, այն երկու խնդիրները իրարու հետ սերտ աղերս ունին և իրարու տեղ և իրարու հետ երբեմն նոյնացած և երբեմն չփոխուած են, երկու խնդիրներն ալ յարակցաբար պիտի քննենք, իրենց անկման և վերադարձման շրջանները նկատի ունենալով։ Նախ, Մակաբեանց շրջանէն մինչև Դաւիթ արքայի շրջանը պիտի վերանանք, ապա վայրէջքով մը Դաւիթի շրջանէն պիտի իջնանք Նեհեմիայի շրջանը։

(Շար.)

ՊԱՐԴԵՒ ԿԱՐԴԱՊԵՏ

(*) Կարգ մը հեղինակներ, որոնք նոյն կերպով կը խորհին Առաջին Սիոնի ունեցած դիրքին և տեղւոյն նկատմամբ, Յովսեփոսը մէկ կողմ կը զննէ և կը ջանան անոր արժէքը իջեցնել, կը կարծենք, հիմնուելով քննադատութեան կանոններուն, աւելի պատշաճ է որ, ինչ որ Յովսեփոս կը հաստատէ իբրեւ ականատես վկայ, պէտք է ընդունիլ զայն, երբ իր պարծենկոտ անձը խնդրոյ առարկայ չէ։ Միւս կողմէն, Յովսեփոս ինչ որ կը խորհի անցեալէն, աւելի բանաւոր և տրամաբանական է Ս. Դրոց անվիճելի հեղինակութիւնը ընդունել։

ՔԷՆՆԹՐՈՐԻԻ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՆԱՄԱԿԸ ԱՌ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀԱՅՐԸ

ԼԷՄՊԵԹ ՊԱՆԱՏ

13 Յուլիս 1942

Ամենապատիւ

Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպ. Նշանեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Վանք Հայոց Սրբոյ Յակոբայ Տեառնեղբոր
Երուսաղէմ

Առ Սիրեցեալ եղբայր մեր, Տէր Մեսրոպ Արքեպ. Նշանեան,
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի, ողջոյն ի Քրիստոսէ ի Տեառնէ:

Կը գրեմ իմացնելու Ձեր Սրբազնութեան, իբր զլիաւոր առաջնորդի Հայ Ազգի վաղեմի եկեղեցւոյն, նկատի ունենալով որ էջմիածնայ և Սոոյ կաթողիկոսութեանց Սթոնները թափուր են, և հաղորդելու թէ Ապրիլ ամսոյ 23-ին, Անգլիոյ պաշտպան Ս. Դէորդայ տոնին, ևս օրինաւորապէս յԱթոռ հրաւիրուեցայ Քէնթրոփորի Մայր Տաճարին մէջ, իբրև Արքեպիսկոպոս Քէնթրոփորի, Առաջնորդ և Մետրապոլիտ բովանդակ Անգլիոյ:

Կ'օգտագործեմ այս պատենութիւնը, խնդրելով Ձերդ Ամենապատուութենէն որ ընդունիք իմ յարգանքս և հիացմանս հաւաստիքը և դայն փոխանցէք, եթէ կարելի է, Ձեր եղբայրակից եկեղեցական պետերուն, առաջնորդներուն հինաւորաց Հայ եկեղեցւոյ, և Ազգին, կղերին ու ժողովրդեան: Իմ նախորդներուս, Լօրտ Տէյվիսուն և Լօրտ Լանկ Արքեպիսկոպոսներուն, Անգլիոյ եկեղեցիի ժողովրդեան և կղերին նետ սքանչացումով դիտած եմ և յարգանքով տեսած եմ այն համբերատար յարատեւութիւնը և հաւատարմութիւնը որով Աւետարանասէր հայ ազգը, ի սէր Քրիստոնէայ անուան, դառն վիշտեր կրած է ամբողջ դարերու ընթացքին եւ յատկապէս վերջին տարիներուն: Գնահատանքս կը յայտնեմ այն թանկագին նպատակին համար զոր Հայ եկեղեցին բերած է անցեալին մէջ քրիստոնէական քաղաքակրթութեան, և իր պատրաստակամ ու յսժար մասնակցութիւնը ընծայած է ներկայիս քրիստոնէական դատին ծառայութեան մէջ, որուն համար կ'աղօթեմ որ Աստուած առատապէս իր բարութեամբը վարձահատոյց լինի:

Բաց այտի, այս նամակին ինձ ընձեռած առիթը կ'օգտագործեմ յայտնելով Ձերդ Ամենապատուութեան իմ գնահատանքս այն սիրալիր և սրտակից եղբայրական յարաբերութեանց համար որ երկար ատեն զոյւթիւն ունեցած է Հայ եկեղեցւոյ վեհափառ կաթողիկոսներուն, այլ նախնական ներկայացուցիչներու և Քէնթրոփորի Արքեպիսկոպոսներու միջև, ու բարեկամական այն կապերուն և փոխադարձ յարգանքին համար որ զոյւթիւն ունի Հայ եկեղեցւոյ և Ազգին ու Բրիտանական Հասարակապետութեան, եկեղեցիներու և ժողովուրդներու միջև: Անկեղծ փափաքս է որ կարենամ օգտակար հանդիսանալ ու նպաստել այդ կապերու առաւելագոյն զօրեղացման ու զարգացման համար:

Ի մասնաւորի կը փափաքեմ երախտագիտութեամբ գնահատել նաև այն բարեկամութիւնը և բարեացակամութիւնը զոր Ձերդ Ամենապատուութիւնը և Ձեր նախորդները շարունակ յայտնաբերած են Երուսաղէմի մեր Անկլիքան Եպիսկոպոսներուն հանդէպ, և յատկապէս Գերաշնորհ Տէթթ. ձորձ Ֆրանսիզ կրահամ Պրատունի հանդէպ, իմ գնահատութիւնս կը յայտնեմ նաև որ Ձերդ Ամենապատուութիւնը թոյլատրած է Հոգեշնորհ Կանոնիկոս Չարլըս Թ. Պրինսէնին մատուցանելու իր ծառայութիւնները Ձեր Աստուածաբանական ճեմարանի ուսանողներուն:

Կը մատուցանեմ նաև իմ շնորհակալութիւններս այն հիւրամեծարութեան համար որով Դուք և Ձեր բոլոր նախորդները ցոյց տուած էք Երուսաղէմ այցելող Անկլիքան ուխտաւորներուն, Ձեր հինաւորաց, հոգեւոր և խորհուրդներով օժուել Սուրբ Յակոբայ Տեառնեղբոր Մենաստանէն ներս: Ձեր շարունակական խնամքին, աղնութեան և բարութեան կը յանձնենք Նորին վեհափառութեան մեր թագաւորին զինեալ ուժերուն եկեղեցականները և զօրավարները, որոնք այժմ կը ծառայեն Պաղեստինի մէջ և որոնց հոգեւոր խնամքը յանձնուած է մեր եկեղեցականներուն:

Յուսալով Ձեր Ամենապատուութիւնը և Ձեր եղբայրակից Եպիսկոպոսները, կղերը և ժողովուրդը կ'աղօթեն ինձ և այն եկեղեցիին համար որուն պետը կոչուած եմ ըլլալ:

Մնամ Ձեր Ամենապատուութեան

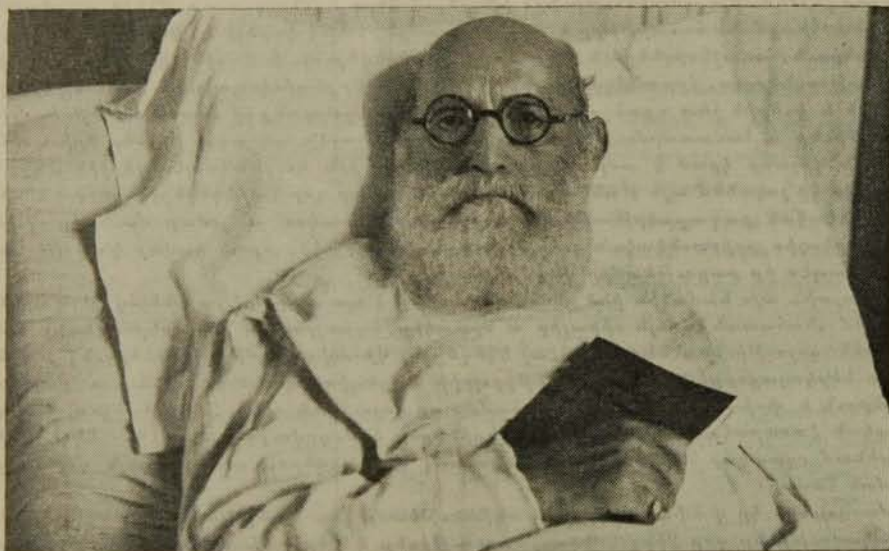
Անձնուէր եղբայր ի Քրիստոս

ՎԻԼԼԻԷՄ ԳՈՆԹԱՋ

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀՕՐ ԱՆԱԿՆԿԱԼ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Անակնկալը որ շուրջ ամիս ու կես առաջ զարկաւ Նորին Ամենապատուութիւնը, Նուստաշէմի Միաբանութեան հետ խոր վիճակ պատահեց նաեւ Անքիլիասի Կաթողիկոսութեան եւ համայն ազգին: Բայց խորապէս մխիթարուեցանք մեր ցաւին մէջ, երբ Տէրը խնայեց իր ծառային եւ այս Հաստատութեան, վերստին մեզի դարձնելով Նորին Ամենապատուութիւնը, որ ուրախ ենք յայտնելու քեզ ապա-

բանան այցելութեան առիթով կը հաղորդէ բժիշկին քեզ ինքնապատուութեան կ'ունենայ, եւ այս՝ երկու ամիսներէ ի վեր, ինչպէս նաեւ անհունութիւն: Ամբողջական քննութեան մը յայտնի եղաւ որ Ս. Հօր առողջութիւնը ամեն կերպով զոնացուցիչ էր, բացի պնդեալութեան նշաններէ, որոնք այդ տարիքին անխուսափելի են: — Յուլիս 15ին, առտուն դեմ, ժամը 6ին, Սրբազանը կ'ուն-

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀՕՐԸ
Պէյրուսի Ամերիկեան Հիւանդանոցի իր մահին մէջ

փնման համբու մէջ է արդէն, եւ իր կատարեալ առողջութիւնը վերստանալու համար ժամանակի կը կարօտի միայն:

Աւելորդ չենք նկատեր հոս դնելու բանի մը տեղեկութիւններ՝ Տօքթօր Յովսէփ Ա. Եկեմի-Դօմէշեանի տեղեկագրէն, Պատրիարք Սրբազանի ընդունած հարուածին նախընթացն ու ընթացքը, եւ ապա արագ ապաքինումը հասկնալի ընելու համար: — 2 Յուլիս 1942ին, Պատրիարք Ս. Հայրը իր Լի-

նենար մին իր գլխուպսոյսներէն, եւ տարաջուր: Իր անձնական սպասաւորի հետաձայնին վրայ, Այն-Սր (Սրբազանին ամառանոցը) կը փութայ Կաթողիկոսական Տեղակալ Դեր. Տ. Եղիշէ Արքեպ. Կարօեան, եւ Անքիլիաս կը փոխադրեն Նորին Ամենապատուութիւնը: Շուտով կ'իմացնեն Սրբազանին վիճակը Արքեպիսկոպոսին, որ իր հետք առած Տօքթ. Եկեմի-Դօմէշեանը (Ամերիկեան Հիւանդանոցի ներքին հիւանդութեանց փրօժեւոր)

Անբրիլիսս կը հասնի առաւել ժամը 10ին, եւ Տօբօրը կը հասնակ Սրբազանին կարուածանար ըլլալը (Hemiplegia): Չէին շարժիր իր ձախ ձեռնն ու ոտքը, քիչ մը ծռած եւ ձախին վրայ իր բերանը, եւ իր խօսքը ծանր եւ ու դժուար ըմբռնելի: Բայց արեան շրջանառութիւնը շատ լաւ եւ զիսակցութիւնը յսակ: Նոյն օրը Սրբազանը փոխադրուեցաւ Ամերիկեան Հիւանդանոց, եւ հոն, շնորհիւ չափազուրկ խնամքներու եւ բժշկական աշխուրջ հսկողութեան (Տօբ. Միլլըր իբրեւ Վերասեսուշ, Տօբ. Եէնի-Գոմբեան իբրեւ ընդհ. պատասխանատու, որուն խորհրդակից էին Տօբ. Պէյլըր, Տօբ. ձիսկեան եւ Տօբ. Պաղասարեան), իր առողջութիւնը, հակառակ իր տարիքին, ունեցաւ շատ արագ ապաքինումի ընթացք մը: Կարճ ժամանակ մը վերջ, յսակ եւ հասկնալի եղաւ իր խօսքը, յետոյ շարժեցաւ իր ձախ ոտքը, եւ սկսան շարժիլ իր ձախ ձեռնին մասերը: Համաձայն բժիշկներու հաւատածովներուն, սուղ ժամանակաշրջանի մը մէջ, Նորին Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հայրը պիտի վերստանայ իր առողջութիւնը, ի միախառնութիւն իր հոգեւոր գաւազներուն, որոնց միջոց իրենց սիրելի Հօր այս անակնկալ դժբախտութեան առիթով եղաւ աւելի քան խոր ու իրական, եւ համայն ազգին՝ որուն նայուածքը այնքան կարողին կը փարի իր հասունութեանը մէջ գեղեցիկ այս տեսողական փառքին, իբրեւ վերջինը իր սերունդին, որոնցմէ շատեր երախտիւթ լեցուցին զմեզ: Իր վճիռն եւ ապա ուրախութեան մէջ, Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը իր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ նախ Գերաւորին Ս. Եղիշեկ Արքեպ. Կարօեանին, Գերապաշիւ Ս. Արսաւազ Արքեպ. Սիւրմեանին եւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Արքեպ. Միաբանութեան, մեր Սրբազան Հօր նկատմամբ իրենց ցոյց տուած եղբայրական այնքան անձնուէր սիրոյն եւ խնամքին համար: Ինչպէս նաեւ Ամերիկեան Հիւանդանոցի անձնուէր ու պատուական բժիշկներուն՝ Տօբ. Միլլըրին, Տօբ. Եէնի-Գոմբեանին, որ առաջին օրէն Ամենապատու Սրբազան Պատրիարք Հօր գլխաւոր դարմանող բժիշկը եղաւ, Տօբ. Պէյլըրին, Տօբ. ձիսկեանին, Տօբ. Պաղասարեանին եւ իրենց գործակից հիւանդապան եւ հիւանդապանուհի բոլոր բարի հոգիներուն, որոնք Աստուծոյ իբրեւ գործակից-

ներ, այնքան խնամով գիտեն հսկել մարդուն եղած մեծագոյն շնորհին՝ կեանքին վրայ: Մեծ կ'ըլլայ մեր երախտիքը, եւ խոր՝ մեր շնորհակալութիւնը, երբ փրկուած այդ կեանքը քանկազին ու սիրելի է մանաւանդ: Նաեւ մերազն եւ օտար եկեղեցական եւ աշխարհական այն բոլոր բարի հոգիներուն՝ որոնք առաջին վայրկեանէն սկսեալ իրենց այցելութիւններով եւ հետաքրքրութեամբ՝ զգուշանալով շրջապատեցին Սրբազան Հայրը, միախառնութեան ու խախտի առիթը համարձակաբար հարուածէն բեկուած իր հոգեւոր: Շնորհակալութիւն նոյնպէս հայ եւ օտար Մաճալի բոլոր ներկայացուցիչներուն, իրենց զգացած եւ արտայայտած ցաւին համար:

Հոս, չենք կրնար չկրկնել շնորհակալութիւնն ու երախտիքը, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան մեր հայր Միաբանութեան եւ անոր ներկայացուցիչ Գեր. Ս. Ս. Եղիշեկ եւ Արսաւազ Սրբազաններուն, որոնք հայրական եւ եղբայրական սիրով հիւրասիրեցին եւ շրջապատեցին մեր Միաբանութեան անդամները, որոնք Սրբազան հիւանդը առանձին չձգելու համար փութացած էին իր բով, ուրիշներու խնամքին եւ զուգուշանքին խառնելու իրենց եւ Ս. Յակոբեանց բովանդակ Միաբանութեան միջոցն ու սերը:

Տխուր օրերը անցան իրենց կարելի բոլոր յոռի ենթադրութիւններով: Աստուած, Սրբոց Յակոբեանց զոյգ առաքեալներու բարեխօսութեամբ՝ շնորհեց մեզի Սրբազանին կեանքը: Վստահ ենք որ ամենաբարին Աստուած շուտով կ'առաքեալ առողջութիւն պիտի շնորհէ մեր պատուական Հօր, Տակաւին երկուր տարիներ կարենալ վայելելու զինք այս պանծալի Արքեպ. վրայ: Այս խոր սիրով եւ միախառնութեամբ կ'ըստպանենք իր վերադարձին, որ գիտենք քե պիտի չուշանայ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՀԱՆԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԺԱՌ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ԶԵՐՈ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ժողովուրդաց Վարժարանի եւ Բնաշխարհի ամառային քննութիւնները՝ բերանացի եւ գրաւոր, սկսան 1942 Յուլիս 22ին: Քննութեանց բաշխումը կատարուեցաւ ի ներկայութեան Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ անդամներուն եւ ուսուցչական կազմին, որոնք անձանձրոյթ ներկայ եղան հարցաքննութեան մինչեւ Յուլիս 29:

Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի գրաւոր քննութիւնները, սկսուած՝ 1942 Յուլիս 22ին, չաբաթ մը յետոյ շարունակուած բերանացի քննութիւններով, աւարտեցան Յուլիս 7ին:

ՄԱՐԶԱՀԱՆԳԷՍ ԺԱՌ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

4 Յուլիս 1942, Շաբաթ կէսօրէ վերջ ժամը 5ին, տեղի ունեցաւ ժառանգաւորաց վարժարանի տարեկան մարզահանդէսը, նախագահութեամբ Պատրիարքական ֆոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ վրդ. ճանարգեանի, և ի ներկայութեան Միաբանութեան անդամներուն և հրաւիրեալ ազգայիններու:

Ինչպէս նախորդ երկու տարիներուն, այս տարի ևս, ժառանգաւորաց վարժարանի մարզանքի և խաղերու հոգը ստանձնած էր Հոգ. Տ. Թորոսմ Արեղայ Մանուկեան, ֆութպօլի, պատճէթ-պօլի և վօլիպօլի խաղերուն մրցումները կատարուել էին մարզահանդէսը կանխող շաբաթներու ընթացքին: Աշակերտութիւնը երկու խումբերու բաժնուած — Կարմիր և Կանաչ — իր մէջէն ընտրուած խմբապետները ունէր, իրիկ պատասխանատուները խմբական խաղերուն:

Տարուան մէջ, կանոնաւորապէս ընթացք առած վերոյիշեալ խաղերուն հետ, ժառանգաւոր Սաները, որոշ պահերով ունեցած են կրթանքը չափական, Շուէտական մարզանքներու, որոնց գեղեցիկ մէկ պատկերն էր որ կը ներկայացնէր այսօրուան մարզական հանդէսը:

Մարզահանդէսը սկսաւ ժառանգաւորաց քայլերգով և մարզիկներու տղանցքով. կատարուեցան ողիմպիական մրցանքները՝ վազքեր՝ 100-800 մէթր, ռստումներ՝ բարձր և երկար, գնդարձակութիւն, զրօշարչաւ, պարանձգութիւն, և մէջ ընդ մէջ խմբական մարզանքներ՝ կշռութաւոր շարժումներու, հնդկական լախտախաղերու, ու նաև երեք օտքով վազքի, ռոնացուպի, պտրկարչաւի խաղեր՝ իրիկ զուարճալիքի բաժին: Կոկիկ էին բուրգերը իրենց կառուցուածքին այլազանութեամբ՝ գետինին և երկրի և սանդուխի վրայ կանգնուած:

Մրցանակաբաշխութեան պահուն, Պատրիարքական ֆոխանորդ նախագահ Հայր Սուրբին ձեռքով, ֆութպօլի, պատճէթպօլի, ողիմպիականի, վօլիպօլի, զրօշարչաւի, պարանձգութեան խմբական մրցումներու մէջ յաղթական հանդիսացող խումբը ստացաւ նոյն նպատակին յատկացուած ըստակը կամ զրօշակը, իսկ ողիմպիականի մրցանքներու մէջ առաջին և երկրորդ հանդիսացող մարզիկները ստացան արծաթափայլ եւ ոսկեջրուած մետալներ, երրորդները՝ ժապաւէններ:

Բոլոր խաղերուն, ինչպէս նաև ամբողջ այսօրուան մրցումներուն մէջ ժառանգաւոր Սաները ցոյց տուին մարզիկի վայել կարգապահութեան, աշխուսութեան, կորովի, մրցանքի, աշխուսութեան ոգի:

ԻՄԱՅԱԿԱՆ ՄՐՅԱՆՔՆԵՐ

Յուլիս 18ին, Շաբաթ յետ միջօրէի ժամը 5ին, ի բացակայութեան Նորին Ամենապատուութեան և Հոգեւոր Գերանորդ Հայր Սուրբին՝

Նախագահութեամբ Հոգ. Տ. Նորայր Վարդապետի, տեղի ունեցաւ ժառ. վարժարանի Ամալիքի Հանդէսը՝ բաղկացած երկու մասերէ: Առաջինը՝ ԻՄԱՅԱԿԱՆ ՄՐՅԱՆՔՆԵՐ. բացուեցաւ ժառանգաւորաց քայլերգով, Ա. Ասեմախոսական Մրցմ. տրուած նիւթն էր՝ «Հանդէս և ոգեկանութիւն», մասնակցողներն էին Հայկ Միլքոնեան և Եղուարդ Հէքիմեան (Դ. Դասարանէն), երկու ատենախօսներն ալ, պարզելէ յետոյ շարժառիթները, մինչև իսկ անհրաժեշտութիւնը հանդէսներու գոյութեան, իրիկ արտայայտութիւնը բազմաթիւներու խմբական զգացումներուն, ցոյց տուին սերտ յարաբերութիւնը հանդէսին և ոգեկանութեան, հաւաստելով նոյն ատեն թէ բոլոր հանդէսները են ու պէտք է ըլլան արտայայտութիւնը ոգեկանութեան մը, և հետեաբար ներկայացուին որոշ հասկացողութեամբ արուեստով մը: Քննիչ մասնախումբի գնահատանքով, առաջին հռչակուեցաւ Ե. Հէքիմեան, Բ. Արսամուրթեան Մրցմ. պարտադիր քերթուած՝ «Ով Հայաստան» վ. Թէքէեանի. իսկ երկրորդ մը՝ մրցողէն ընտրուած: Մասնակցողներն էին Յ. Ատուրեան և Տ. Թաշեան (Բ. Դասարանէն), Հ. Միլքոնեան (Դ. Դասարանէն): Քննիչ մարմինէն իրիկ առաջին գնահատուեցաւ Հ. Միլքոնեանի արտասանութիւնը, երկրորդ՝ Տ. Թաշեանինը, Գ. Երմուշեան Մրցմ. պարտադիր մեներգ՝ «Խորհուրդ խորին», և երկրորդ երգ մը մրցողէն ընտրուած: Մասնակցողներն էին Յ. Սարգիսեան, Լ. Ալթունեան և Հ. Յրուհեան (Դ. Դասարանէն): Առաջին մրցանակի արժանի գնահատուեցաւ Լ. Ալթունեանի երգը, երկրորդ՝ Հ. Յրուհեանինը, երգերուն, երգահոնի վրայ, կ'ընկերակցէր երաժշտութեան ուսուցիչ Հոգ. Տ. Կոմիտաս Արեղան: Դ. Գրական Մրցմ. ինքնագիր քերթուած մը՝ արձակ կամ ռոտանաւոր, նիւթը ընտրուած մրցողէն: Մասնակցողներն էին Տ. Թաշեան, Յ. Քէշիշեան (Բ. Դասարանէն), Ա. Ուրֆալեան, Ե. Հէքիմեան (Դ. Դասարանէն): Առաջին գնահատուեցաւ Ե. Հէքիմեան, երկրորդ՝ Յ. Քէշիշեան:

Տաս վայրկեանի դադարէ մը վերջ, շարունակուեցաւ Յայտադրի Բ. մասը՝ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆ ՄՐՅԱՆՔՆԵՐ ԱՐԴԵԱՆՑ. զպրօքի երգ «Ով յարկ վճարողներ» յետոյ՝ ժառանգաւոր Սաներէն երգուած զեկաւարուութեամբ Հոգ. Տ. Կոմիտաս Արեղայի, ժառանգաւորաց վարժարանի և ընծայարանի Տեսուչ Հոգ. Տ. Եղիշէ վրդ. Տէրտէրեան, հակիրճ բառերով ներկայացուց հոգեկան և իմացական պատկերը ուսանողութեան այս տարուան կեանքին: Յանուն ուսանողութեան Տիր. Մինաս Սրկ. Դասպարեանի կարգացած ուղերձէն յետոյ, ուր կ'արտայայտուէին երախտագիտական զգացումները ուսանողութեան, հանդէպ Նորին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Պատ. Տնօրէն Ժողովին, հոգեւոր և յարգելի ուսուցիչներուն, Տեսուչ և Փոխ-Տեսուչ հայրերուն, երգուեցաւ Ա. Տէր Դադարեանի «Հայրենի Առուակ»ը, և Տեսչին ներկայած տեղեկագրին համաձայն կատարուեցաւ մրցանակներու բաշխումը՝ նախագահ Հօր ձեռքով: Դ. Դասարանէն առաջին հան-

դիսացած էր Անդրանիկ Ուրֆալեան, երկրորդ՝
Հայկակ Խրուեճեան, Բ. Դասարանէն առաջին
Տիրան Թաշճեան, երկրորդ՝ Հայկ Գուլումճեան,
Ա. Դասարանէն առաջին՝ Մանուկ Սմբատեան,
երկրորդ՝ Սիմոն Զատիկեան։ Ամբողջ վարժարանի
մէջ ուսմանց միջինի բարձրութեամբ առաջին
հանդիսացած էր Անդրանիկ Ուրֆալեան, երկրորդ՝
Հայկակ Խրուեճեան։ Ամենուն տրուեցաւ հայ եւ
օտար հելլինականերէ զանազան դրական զործեր։
Նախագահ՝ Զօր փակեան խօսքով եւ Տէրունական
աղօթքով հանդէսը փակուեցաւ։

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԴՄԱՆՉԱՅ ԳԱՐԺԱՐԱՆԻ

ԱՄԱՂԱԲՁԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Յուլիս 25 երկկույնան ժամբ Ծին, Ժառ. վարժարանի բակին մէջ, տեղի ունեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի Մանկապարտէզի բա- ժինին Ամսվերջի Հանդէսը, նախագահութեամբ Գեոր. Տ. Կիւրեղ Իժ. վրդ. ի եւ ի ներկայութեան Միաբանութեան անդամներուն եւ խումբ բազմու- թեան: Կոկիկ Յայտապրի մը համաձայն կատարուեցան արտասանութիւններ, տրամախօսուե- թիւններ, խմբական մարզանքներ, հայկական պարեր, որոնց կարգին ամենէն աւելի գեղեցիկ տպաւորութիւն մը թողուց «Զեռչտակներու պա- րը», զոր այնքան ընտանեկանութեամբ ներկայա- ցուցին ճերմակներու եւ կապոյտներու մէջ թե- ւաւոր պղտիկները Մանկապարտէզի վարժարա- նի Հոգ. Տեսուչ Տ. Սերոյիւէ վրդ. Մանուկեանի տեղեկատուութեան յետոյ՝ Մանկապարտէզի կեանքին պատկերը պարզող, 60 շրջանաւոր տղաքիկներ տապան իրենց վկայականները, նա- խագահ Հօր ձեռքէն:

*

Նախակրթարանի Ամալիբեղի Հանդերս և Վլա-
յականաց բաժնումը կատարուեցաւ Հինգշաբթի,
30 Յուլիս 1942, երեկոյեան ժամը 5ին, նոյնպէս
ժառ. Վարժարանի բակին մէջ, նախագահու-
թեամբ Գեր. Տ. Միրսեղ Ս. Վրդ. Խորաշէնյանի,
ին ներկայութեան և Կիւրախտութեան անդամներուն
և բազմաթիւ հանգրիսականներու։ Տեղի ունե-
ցան արտասանութիւններ՝ հայերէն, անգլիերէն
եւ արաբերէն լեզուներով, երգեր՝ Գ. Դ. Ե.
Դասարաններու կողմէ առանձնաբար եւ երկ-
ծայն, և ընտրեալ խումբով մը՝ բազմաձայն «Ու
Ենծաքանչ դու լեզուսն»։ Զ. Դասարանի սղաքը
ներկայացուցին Կոմիտաս Վարդապետի պատա-
նութիւնը և գրեցիկեանք՝ պատկերով թատրո-
նութիւն մը (1 արար)։ Նախակրթարանի Տեսուչ
Հոգ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Մանուկեան կարդայ տե-
ղեկագիրը Վարժարանի ներկայ տարուան կեան-
քին և ձեռք բերուած արդիւնքներուն։ Հրա-
ժեշտի երգէն՝ բարձրագոյն երկու դասարաննե-
րու սանուհեաց կողմէ փոխերգուած, և ուղեր-
ձէն յետոյ (21 Դասարանի սանուհիներէն մին
կերտող) զԷ Հրջանաւարտներուն բաշխուեցան
վկայականներ՝ ըստ արժանեաց, որոնցմէ ութը

տաքացան Պատույ, իսկ մնացեալները Յաջողութեան վիպականներ, իսկ Նորին Ամենապատուութեան և Վարժարանի Տեսչութեան կողմէ տրուեցան մէյմէկ Նարեկ և Թամազկիւրք։ Դասերու մէջ յառաջադէմ եւրոյններուն, և ամբողջ զգրոցին ուսմանց մէջ առաջին և երկրորդ հանդիսացողներուն իրբիւ մրցանակ տրուեցան զանազան գիրքեր և մետաքսներ, Լանդէսը վաժկուեցաւ Նախագահ Զօր Խօսքովը, ուր անցամ մը ևս չըջաւ նաւարտները կը կանչուէին սեփուտելու կրթութեան հանդէպ իրենց հոգիններուն մէջ դրուած, ստեղծուած մտապատկերներուն ետեէն, որպէս զի տարիներուն հետ անին հասակով, իմացական շնորհներով, հոգիով, շարունակելու համար չարանը այն աշակերտութեան, որուն յաջողութիւնները օտար վարժարաններէն ներս, հրճուանքով և հպարտութեամբ կը լեցնէ հոգիները Ս. Թարգմանչաց Նախակրթարանի բանաւոր այս հոռնէքին իրենց բաժինը բերող բոլոր մշակներուն։

S O U. H U. S - E T F U. H U. S - E

* 12 Յուլիս կիր. — Վարդապետ: Տօն Այլա-
կեպոսեան Տեառն: Ս. Պատարագը ի Ս. Յակոբ
մատոյց Տ. Սուրեն Վրդ. եպիսկոպոսական խոյ-
րով: Տարիններէ ի վեր այնքան չուրով պանծա-
ցուած այս տունը՝ այս տարի չունեցաւ նախնե-
թաց տարիններու պայծառութիւնը: Միաբանու-
թիւնը և ժողովուրդը խորապէս կը զգար բացա-
կայութիւնը նորին Ամենապատուութիւն Ս. Պատ-
րիարք Նոր՝ իր ֆիզիքական անհնադատութեան
պատճառաւ զէպի Լիբանան կատարած իր նամ-
բորդութեան նշանանքով:

* 13 Յուլիս Բշ. — Մենեթոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչէ, քարոզեց Գեր, Տ. Կիւրեղ Ն. Վրդ. «Եթէ մեռանիցի մարդ՝ կեցցէ՞» ընարանով: Յոյց տուաւ թէ ամէն կրօնք փորձած է լուծուած մը բերել մարդեբը տաղնապցեանոյ այս հարցին. բայց բոլորէն զերաւանց ու զրական պատասխանը ըրիտանկէս թիսան բերածն է, կենդանի խորհուրդովը Աստուածորդւոյն մարդեղութեան, օրինակովը Անոր կեանքին և վառաւոր յարութեան:

* 19 Յուլիս Կիր. — Ս. Պատարազը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Յակոբ, քարոզեց Տ. Հմայեակ Վրդ.,
ներկայացնելով բարի հովիւին եւ անձնուրաց
վարդապետին տիպարը Յիսուսի անձին մէջ, Հա-
ւաստեց թէ մեծ հողիները, արտաքինապէս խո-
նարհ երդիքներու ներքեւ չեն վարտախր ապրիլ
իրենց մեծութիւնը, եւ Յիսուսի օրինակով նուազ
աշխատեալ է պատմութեան մէջ թիւը այսպիսի-
ներու:

✱ 2 Օգոստոս կիր. — Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզէց Տ. Գեորգի վրդ. «Զի մի՞ ոք զգը մանկուծիք արհամարհեցէ, այլ օրինակ լինիջիր հաւատացելոց բանիւք, զհացիւք . . . » բնաբանով. յորդացեց բոլոր մեծերը, ծնողքք ըլլան անոնք թէ զպատարակ, ետաւոր թէ քարեկամ, զգոշանալու բոլոր այն

վարձուներէ, որոնք գէշ տպաւորութիւններ պիտի ձգեն յիշողութեանը մէջ մանուկներուն:

✱ 9 Օգոստոս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, քարոզեց Տ. Նոյրայր Վրդ. Նիւթ առնելով կեանքի նպատակը: Բացատրեց թէ խորհող մարդը չի գտնուիր կեանքի երկրորդական նպատակներով, այլ կը ցանկայ հանդիսանալ անոր իսկական նպատակը որ է հոգիի ազնուացումը:

✱ 16 Օգոստոս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Հայկազուն Վրդ. «Մինչդեռ յաշխարհի եմ, լոյս եմ աշխարհի» բնաբանով. բացատրեց թէ Գրիգորիոսով միայն եկաւ կենդանի լոյսը այս աշխարհի վրայ, որ գերազանցեց երկրային ու երկնային միւս լոյսերը: Իր Աւետարանը այդ լոյսի միակ է ամենամեծ ջանք է, զոր Յիսուս առաւ մարդկութեան, երբ ինք վերացաւ այս աշխարհէս:

✱ 23 Օգոստոս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, քարոզեց Տ. Պարգե Վրդ. «Երանի ոգորմածաց» բնաբանով. ցոյց տուաւ թէ ոգորմածութիւնը առաքինութիւն ըլլալով իր վարձատրութիւնը ունի: Ոչ թէ մարդից կողմէ հասկցուած ոգորմածութիւնը այլ Յիսուսի կողմէն երանուած ոգորմածութիւնը: Յորդորեց որ հաւատացեալները ըլլան ոգորմած, գթած, ինչպէս որ Աստուած ոգորմած է հանդէպ իր արարածներուն:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

✱ 18 Յուլիս Շր. — Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. և Հոգ. Տ. Տ. Հայկազուն և Հայրիկ վարդապետք մեկնեցան Պէյրութ, յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որ յանկարծակի հիւանդացած ըլլալով՝ կը դարմանուէր տեղւոյն Ամերիկեան Հիւանդանոցին մէջ:

✱ 21 Յուլիս Դշ. — Կէսօրէ առաջ Յունաց Պատրիարքարանի Աւագ-Թարգման Արշիմանտրիդ Թէոփորոս այցելեց Պատրիարքարան, և ի գիտաց Յունաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին՝ տեղեկութիւններ ուղեց Ս. Աթոռոյս Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր առողջական վիճակի մասին, մաղթելով արագ ապաքինում և շուտափոյթ վերադարձ Նորին Ամենապատուութեան:

✱ 27 Յուլիս Բշ. — Կէսօրէ վերջ Երուսաղէմի Նահանգային Կառավարիչ Վսեմ. Քիթթ-Բօշ այցելեց Պատրիարքարան, և մեծ զանլիճին մէջ ընդունուեցաւ Պատր. Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. և Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. և Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հրազդան Արեղայի կողմէ: Նորին Վսեմութիւնը տեղեկութիւններ

առաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր առողջական վիճակի մասին, մաղթելով Ն. Ամենապատուութեան արագ ապաքինում և շուտափոյթ վերադարձ:

✱ 30 Յուլիս Եշ. — Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հրազդան Արեղայ այցելեց Յունաց Պատրիարքարան, և ի գիտաց Ս. Աթոռոյս՝ չնորհակալութիւն յայտնեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր հիւանդութեան առթիւ իրենց կողմէ ցոյց տրուած բարեկատ հետաքրքրութեան համար, և այս առթիւ տեղեկութիւններ հաղորդեց Սրբազան հիւանդի առողջական վիճակի բարելաւման մասին:

✱ 5 Օգոստ. Դշ. — Հոգ. Տ. Տ. Հայկազուն և Հայրիկ վարդապետք վերադարձան Պէյրութէն, ուր գացած էին յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

✱ 9 Օգոստ. Կիր. — Հոգ. Տ. Տ. Սերովբէ և Եղիշէ վարդապետք ուղևորեցան Պէյրութ, յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

✱ 14 Օգոստ. Ուր. — Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. վերադարձաւ Պէյրութէն, ուր գացած էր յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

✱ 17 Օգոստ. Բշ. — Ազատ եւ Պատերազմող Ֆրանսայի տեղւոյն Նոր Ընդհ. Հիւպատոս Վսեմ. Դօնդ Տիւ Շայլար իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարան, և մեծ զանլիճին մէջ պատշաճ մեծարանք ընդունուեցաւ Պատր. Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. և Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. և Փոխ-Թարգման Հոգ. Տ. Գրիգոր Արեղայի կողմէ: Պ. Ընդհ. Հիւպատոսը տեղեկութիւններ ուղեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր առողջական վիճակի մասին, և մաղթեալներ ըրաւ Ն. Ամենապատուութեան շուտափոյթ ապաքինման համար: Այս առթիւ այցելեց նաև Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը:

✱ 19 Օգոստ. Դշ. — Պատր. Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ., հետն ունենալով Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հրազդան Արեղան և Քարտուղար Պր. Կարպիս Հինդլեանը, ի գիտաց Ս. Աթոռոյս՝ փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Ազատ և Պատերազմող Ֆրանսայի քաղաքի Նոր Ընդհ. Հիւպատոս Վսեմ. Դօնդ Տիւ Շայլարին:

✱ 25 Օգոստ. Դշ. — Հոգ. Տ. Տ. Սերովբէ և Եղիշէ վարդապետք վերադարձան Պէյրութէն, ուր գացած էին յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

✱ 27 Օգոստ. Եշ. — Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ. մեկնեցաւ Պէյրութ, յայց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

✱ 28 Օգոստ. Ուր. — Երեկոյան, Պէյրութէն Ս. Աթոռ ժամանեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, որուն կ'ընկերակցէին Գեր. Տ. Սրտաւազ Ս. Արքեպ., Գեր. Տ. Կիւրեղ Ծ. Վրդ., Հոգ. Տ. Տ. Շնորհք և Ղեռնդ վարդապետներ, և Ազն. Տէր և Տիկին Տօքթ. Ենի - Գօմլեան: